

Mei 2009

Mördarna i Henning Mankells Kurt Wallandersserie

En analys

Jill Van der Paal
Master in de Taal- en Letterkunde: Twee Talen: Engels – Scandinavistiek
Putsebaan 123
2040 Zandvliet
jill.vanderpaal@ugent.be

Zweedse Letterkunde
Promotor: Prof. Dr. Wolfgang Behschnitt

[2]

Tack till alla som har hjälpt mig.

INNEHÅLL

1. INLEDNING	2
2. FRÅN PROTAGONIST TILL ANTAGONIST. FORSKNINGSÖVERBLICK, MATERIAL OCH METOD.	6
3. MÖRDAREN I HENNING MANKELLS WALLANDERSERIE	12
3.1. FRÅN 'DEN KLASSISKA MÖRDAREN' TILL MÖRDAREN I HENNING MANKELLS WALLANDERSERIE	12
3.2. MÖRDARNA I HENNING MANKELLS KURT WALLANDERSERIE	17
3.2.1. <i>ANDREAS HAAS OCH LOTHAR KRAFTZCYK I MÖRDARE UTAN ANSIKTE</i>	17
3.2.2. <i>STEFAN FREDMAN I VILLOSPÅR</i>	21
3.2.3. <i>YVONNE ANDER I DEN FEMTE KVINNAN</i>	25
3.2.4. <i>ÅKE LARSTAM I STEGET EFTER</i>	29
3.2.5. <i>TYNNES FALK, FU CHENG OCH CARTER I BRANDVÄGG</i>	33
3.3. DET GEMENSAMMA HOS MÖRDARNA	37
3.3.1. <i>MÖRDARNAS KARAKTÄR</i>	37
3.3.2. <i>MÖRDARNAS ENSAMHET</i>	40
3.3.3. <i>MÖRDARNA SOM MONSTER</i>	42
3.3.4. <i>MÖRDARNAS ÖNSKAN ATT DÖDA WALLANDER</i>	44
3.3.5. <i>MÖRDARNAS DÖD</i>	46
3.3.6. <i>MÖRDARNAS SOCIALA BAKGRUND</i>	49
4. 'VAD ÄR DET FÖR VÄRLD VI LEVER I?' SLUTSATS	54
5. LITTERATURFÖRTECKNING	61

1. Inledning

Voor mij is het belangrijk duidelijk te maken dat de mens in wezen goed is en dat niemand slecht ter wereld komt. De mens heeft gevoelens, wil sociaal zijn en wil goed doen. Door slechte omstandigheden wordt slecht gedrag veroorzaakt. Niet door de mens zelf. Het zijn deze omstandigheden waartegen we moeten vechten.¹
- Henning Mankell

Meningen med min masteruppsats är att försöka hitta en (eller fler) förklaring(ar) till varför Henning Mankell använder en viss typ av mördare, som tydligen avviker från 'den klassiska mördaren', i sina Kurt Wallanderromaner. Jag förmodar att det har något att göra med Mankells hållning mot samhället som han bor i och som håller på att förändra sig. Det är det jag vill titta närmare på i min uppsats. Viktiga frågor är vem som mördaren är, hur hans eller hennes karaktär och familjeliv ser ut, hur han eller hon mördar, varför han eller hon gör det och framförallt vad det är som mördarna har gemensamt.

Henning Mankell, född 1948, är författare av såväl romaner och teaterpjäser, dessutom är han också poet och essäist. Hittills skrev han ungefär fyrtio romaner och ett tjugotal pjäser. Bland romanerna befinner sig barnböcker, kriminalromaner och litterära romaner. Jag ska fokusera på kriminalromanerna och mera specifikt på de romanerna som har den envisa huvudinspektören Kurt Wallander i huvudrollen, den så kallade Wallanderserien. Det är denna serie som gjorde att Henning Mankell blev berömd utanför Sverige. Filmatiseringen av romanerna spelade en stor roll i det. Jag ska betrakta fem av de nio romanerna som Mankell skrev om Kurt Wallander. Det handlar om *Mördare utan ansikte* (1991), *Vilospår* (1995), *Den femte kvinnan* (1996), *Steget efter* (1997) och *Brandvägg* (1998). Mankell själv betraktar sina romaner om Kurt Wallander som 'romaner om den svenska oron'². Det säger han i förordet till *Pyramiden* (1999) som är den sista romanen i serien.

Förutom att vara författare och teaterman hyser Henning Mankell också många medkänslor för världen omkring honom. I sin ungdom var han 'politiskt engagerad i den vänsterradikala 68-rörelsen och deltog bland annat i protesterna mot Vietnamkriget,

¹ Henning Mankell; over zijn carriere en leven, 18/05/2009, (<http://www.misdaadromans.nl/Mankell/levenmankell.htm>).

² Mankell, 1999, s9.

Portugals kolonialkrig i Afrika och mot apartheidregimen i Sydafrika³. Under sin tid i Norge kom Mankell i kontakt med maoismen. Nu bor han ömsom i Ystad, Särö och Maputo i Moçambique. I Maputo hjälper han den lokala befolkningen bland annat genom teatern som han stiftade där. Mankell bryr sig mycket om den tredje världens elände och påstår att situationen blir allt värre och värre beroende på olika typer av imperialistiska mekanismer⁴. Mankell försöker, genom sina romaner, att öppna människornas ögon för att kunna förändra tredje världens, men också resten av världens, situation.

Jag valde Henning Mankells kriminalromaner på grund av två skäl. Först och främst är Mankell den mest kända och inflytelserika deckarförfattaren i Sverige vid det här laget. När Anna Lindh mördades september 2003 uppstod det många debatter om varför och hur det kunde ha hänt i ett land som Sverige. För att få svar på dessa frågor vände många journalister sig till Henning Mankell. De vände sig till honom eftersom han var en kriminalförfattare som de trodde kunde besvara frågorna. Detta hände inte när Olof Palme blev mördad 1986 eftersom Mankell var då inte känd och viktig nog för att blanda sig i de offentliga diskussionerna. Eller liksom Andrew Nestingen säger i *Crime and Fantasy in Scandinavia* (2008):

The Wallander novels have vaulted Mankell to prominence and furnished him with credentials to interpret events like the Lindh murder. No record of Mankell's remarks at the time of the Palme murder in 1986 appears in the journalistic record. But on the occasion of Lindh's death, Mankell was able to use his status as a figure of popular culture to advance points made in his novels about Wallander and about southern Africa.⁵

Ett annat exempel av Mankells inflytelse i Sverige idag är den gång en man frågade honom om Wallander skulle rösta på att Sverige skulle bli medlem av Europeiska Unionen. Förmodligen så att mannen skulle välja detsamma.⁶

³ Wikipedia, Henning Mankell – Wikipedia, 29 april 2009.

⁴ 'Den tredje världens elände idag, en situation som bara blir värre, beror på olika typer av imperialistiska mekanismer, som är minst lika förhärjande idag som den gången. Nu är jag ännu mer övertygad än jag var då att vi hade rätt.' (Henning Mankell om tredje världens problem och maoismen i: Augustsson, Lars Åke, *De svenska maoisterna*, Göteborg, Lindelöw, 2001, s163. Hämtad från Henning Mankell – Wikiquote)

⁵ Nestingen, 2008, s224.

⁶ Nestingen, 2008, s224.

Förutom det faktum att Mankell är en känd och inflytelserik författare försöker han också berätta något mer än bara en historia om en mordsak som måste lösas. Han vill skildra Sverige och dess förändringar i samhället. Detektiv- och kriminallitteraturen tycks ännu inte vara bästa genren för att kritisera det samhälle man bor i. Ändå glömmer man mycket ofta dess litterära värde. Sjöwall och Wahlöö var bland, om inte de första för att använda genren för att kritisera samhället i sina kriminalromaner. Trettio år senare härmar Mankell dem. Mankell är inte längre den enda svenska författare som utnyttjar genren på det sätt. Det finns andra liksom Stieg Larsson, Håkan Nesser, Mari Jungstedt, Camilla Läckberg och Liza Marklund. Dock får genren inte så mycket uppmärksamhet som den skulle få, även om den nordiska detektiv- och kriminalgenren har alltid, sedan genren uppstod på 1800-talet, haft en tradition av att vara mer samhällskritisk än den anglosaxiska varianten. Dessutom fanns det redan från början mer uppmärksamhet för personernas karaktärsdrag och psykologiska bakgrund i den nordiska formen. Något som bara fick uppmärksamhet på 1920-talet i den anglosaxiska världen med uppkomsten av till exempel *the hardboiled novel*.⁷

Alltså på grund av det faktum att å ena sidan Henning Mankell är en av de mest framgångs- och inflytelserika svenska författarna vid det här laget och å andra sidan på grund av att deckargenren är en litterärt värdefull genre som förtjänar mer uppmärksamhet, bestämde jag att betrakta Henning Mankells mördare i denna uppsats och inte någon annans mördare.

Avsikten är att börja med en överblick över de viktigaste sakerna som redan har skrivits om detektiv- och kriminalgenren och mer specifikt om Wallanderromanerna. Därtill ska jag också ge en överblick över romanerna jag ska använda (mest). Alltsammans utgör det ett första kapitel. Därefter börjar det egentliga arbetet. Då ska jag först, i ett andra kapitel, ge en utförlig och detaljerad beskrivning av mördarnas karaktär, motiv och tillvägagångssätt. För att göra det följer jag romanernas följd. Det vill alltså säga att första romanen som jag betraktar är *Mördare utan ansikte*. Därefter följer *Villospår*, *Den femte kvinnan* och *Steket efter*. För att till sist sluta med *Brandvägg*. Därpå fortsätter jag med en översikt över det som mördarna har gemensamt. Det handlar om några karaktärsdrag (liksom vara tålmodig och välplanerad), mördarnas ensamhet, deras jämförelse med

⁷ Moreels, 2002.

monster, deras önskan att döda Wallander, deras död och deras sociala bakgrund. Och slutligen försöker jag formulera en eller fler förklaring(ar) till varför Henning Mankell använder den typ av mördare han använder i sina romaner.

2. Från protagonist till antagonist. Forskningsöverblick, material och metod.

Det har skrivits mycket om Henning Mankell och hans romaner om huvudinspektör Kurt Wallander. Dessa romaner tillhör kriminallitteraturen och kallas mera specifikt för samhällskritiska kriminalromaner (Moreels, Nestingen, Müller). An Vierstraete delar deckargenren eller detektiv- och kriminallitteraturen upp i två kategorier. Å ena sidan har man *detektivlitteraturen* och å andra sidan *kriminallitteraturen*. Dessa två kategorier kan vidare indelas i tillsammans sju subkategorier. Detektivlitteraturen består av *den klassiska detektivromanen* och *pusseldeckaren*. Kriminallitteraturen däremot består av *den rena procedur(al)romanen* och *den hårda, den psykologiska, den socialistiska* och *den samhällskritiska kriminalromanen*⁸. Henning Mankells romaner befinner sig i den sista kategorin. Enligt An Vierstraete finns det tre punkter som binder ihop kriminallitteraturens romaner, nämligen den använda forskningsmetoden (*sic*), antalet personer och samhällsbilden⁹. Vierstraete ger följande beskrivning av hur de skiljer sig åt i jämförelse med detektivromaner:

I kriminallitteraturen kopplas logiskt resonemang till fysisk kraft, förträfflig organisation, tekniska hjälpmedel och aktion i mångahanda former. Detta implicerar att antalet personer normalt sett är mycket större än i detektivromanen och i princip till och med obegränsat. Samhället är inte längre inskränkt till överklassen och beskrivs på ett mer nyanserat och mindre stereotypt sätt än i detektivlitteraturen. Det typiska rummet där kriminalromanen utspelar är storstaden i alla dess fasetter, fast detta är naturligtvis inte nödvändigt.¹⁰

Den samhällskritiska formen uppstod under 1960-talet. I motsats till de andra detektiv- och kriminalvarianterna är den samhällskritiska varianten huvudsakligen europeisk och icke-anglosaxisk. De andra fyra skrevs, i alla fall vid deras uppkomst, framförallt av engelska och amerikanska författare. Centralt i denna typ av romaner står kritiken på det

⁸ För en full överblick på kategorierna och deras särdrag se: Vierstraete, An, 'Från klassisk detektivroman till samhällskritisk kriminalroman. En evolution', *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, nr. 1&2, 1991, s.153-180.

⁹ Vierstraete, An, 1993, s178.

¹⁰ Vierstraete, An, 1993, s178-179.

egna samhället. Kritiken kan baseras på olika politiska övertygelser, men den är alltid tydligt och integrerad i berättelsen. Det finns nästan aldrig en riktig lösning på brottet, den kan bara nås genom samhällsförändringar. Vad som gäller detektiven är nästan allting möjligt: han kan vara privatdetektiv eller kan tillhöra poliskåren. I Kurt Wallanders fall handlar det om det sista. Han är kriminalinspektör hos Ystads poliskår. Det enda detektiven aldrig är, är en hjälte. Snarare definierar man honom som en 'anti-hjälte'. Det stämmer också i Kurt Wallanders fall: han begår tjänstefel, tvivlar, är inte i bra kondition, dricker ibland för mycket, har diabetes, är frånskild och har problem med sin dotter och sin far. Trots det löser han alltid brotten även om han ofta tycker att det är samhället som måste ändra för att verkligen kunna lösa dessa problem. Samma variation gäller de andra personerna och handlingen i romanerna. Personerna kan vara typer, men de kan också fördjupas. I Wallanderserien fördjupas de flesta andra personer av poliskåren (tänk bara på Rydberg, Martinsson och Svedberg till exempel), men också Wallanders dotter Linda och far får utförliga karaktärsbeskrivningar. Det gäller även (ibland) mördarna. Jag betraktar den 14-åriga Stefan Fredman ur *Villospår* som det bästa exemplet. Handlingen kan innebära mycket aktion eller kan omväxlas med dialoger och personernas reflexioner. Wallanderromanerna innehåller en blandning av både aktion, dialoger och personernas reflexioner.

Eftersom det finns fler personer i romanerna och framförallt fler personer som har en igenomarbetad karaktär är det lättare för författarna att kritisera samhället. Så här kan de uttala fler åsikter genom dessa olika personer. Och det är det som är viktigt för den samhällskritiska kriminalromanen. Ett bra exempel på det är deckarserien av Sjöwall och Wahlöö med förste kriminalassistent (senare kriminalkommissarien och chefen för riksmordkommissionen) Martin Beck i huvudrollen. Den första romanen kom ut 1965. Romanerna ger ganska tydligt kritik på ett kapitalistiskt samhälle och författarna försvarar sina socialistiska åsikter. Man kan säga att Sjöwall och Wahlöö la basen för den samhällskritiska kriminalromanen i och utanför Sverige. De 'fabricated a police procedural through which they could critique welfare-state Sweden, and their novels have proved deeply influential on crime fiction written since the 1980s'¹¹. Samma traditionen följs av Henning Mankell. Hittills har han skrivit nio romaner med kriminalinspektören Kurt Wallander i huvudrollen. Men i mars 2009 har Henning Mankell

¹¹ Nestingen, 2008, s217.

bekräftat att han håller på med att skriva en tionde och sista del om kriminalinspektören¹². Den första romanen, *Mördare utan ansikte*, kom ut 1991 och den sista, *Pyramiden – den unge Wallander*, 1999. Det betyder att han skrev en Wallanderroman varje år. Jag vill fokusera framförallt på fem av dessa romanerna, nämligen: *Mördare utan ansikte* (som handlar om rasismproblematiken), *Villospår* (om misshandlade barn), *Den femte kvinnan* (om misshandlade kvinnor), *Steget efter* (om att bli en utstött person i samhället) och *Brandvägg* (om globaliseringsproblematiken). De fyra andra romanerna ska jag använda mest som källor för bakgrundinformation och exempel. Det handlar om *Hundarna i Riga* (om Estland och narkotikaproblematiken), *Den vita lejoninnan* (om Afrika, Nelson Mandela och apartheidproblematiken), *Mannen som log* (om ekonomiproblematiken) och *Pyramiden – den unge Wallander* (som innebär en överblick på Wallanders karriär hos polisen).

En deckarhistoria består, enligt Tzvetan Todorov, alltid ur en *histoire du crime* och en *histoire de l'enquête*, oavsett om det handlar om detektivlitteratur eller kriminallitteratur¹³. Enligt Sarah Moreels berättar l'histoire du crime historien om brotten och brottslingen, medan l'histoire de l'enquête berättar historien om spaningen efter och gripandet av brottslingen. I kriminallitteraturen har l'histoire du crime en större roll än i detektivlitteraturen eftersom mördare och mordet verkligen visas och kan följas av läsaren. Dessutom kan historien innebära mer än ett brott, något som är omöjligt i detektivlitteraturen. Ofta berättas dessa två historier i kronologisk följd i en kriminalroman. Läsaren får en beskrivning av brottet innan spanaren börjar med att leta efter brottslingen. Ofta vet läsaren redan vad som hände, även följde handlingen genom brottslingens ögon. De behöver så att säga bara brottslingens namn. Hos detektivlitteraturen får man svaret på det som hände däremot inte före slutet av historien. Det är spanaren som på detta moment berättar för läsaren hur brottet skedde och vem som gjorde det. L'histoire du crime påverkar läsarens känslan att de lever i en värld full av hot och spänning eftersom brottet (eller brotten) skildras så utförligt. Dessutom finns det alltid två huvudpersoner som står gentemot varandra och det såväl i l'histoire du crime som i l'histoire de l'enquête. Det handlar om å ena sidan offret mot

¹² HLN Kunst & Literatuur, <http://www.hln.be/hln/nl/948/Kunst-Literatuur/article/detail/736544/2009/03/02/Nog-een-Wallander-roman-op-komst.dhtml>, 2/3/2009.

¹³ Moreels, 2002.

brottslingen och å andra sidan om detektiven och sin(a) medhjälpare mot de misstänkta. Dessa fyra personer kan delas upp i två grupper. Så har man *ingruppen* vari detektiven och sin(a) medhjälpare befinner sig och *outgruppen* vari offret, brottslingen och de misstänkta befinner sig. Offret kan också vara någon ur ingruppen¹⁴.

I min uppsats kommer jag att fokusera på outgruppen och mera precis på brottslingen (som i Wallanderserien alltid är en mördare). Wallanderserien har redan beskrivits mycket från protagonistens, alltså Kurt Wallanders, ståndpunkt (Nestingen, Müller, Westerståhl). Nestingen påstår det följande:

Mankell shifts away from the narrative desire typical of crime fiction – investigation and disclosure – yet maintains crime fiction’s tension by substituting a narrative desire focused on the affective state of the protagonist. Readers may be less interested in the crime and its investigation than in how Wallander will respond to the next crisis. Can he endure? What does he think? How does he feel? With this method, Mankell uses the police procedural to shift reader investment from anticipating and learning the outcome of the investigation to anticipating and knowing Wallander’s responses, which requires engaging the ethical and political arguments about global interconnection these entail.¹⁵

Enligt Nestingen är Wallander alltså inte bara protagonisten utan också ansatsen till att läsarna börjar tänka på det som händer omkring dem i världen eftersom de vill veta vad Wallander själv tycker om det. Och Müller säger att 'die strukturellen Probleme, die ein immer schnellerer gesellschaftlicher Wandel mit sich führt, dem Publikum nahegebracht werden können, liegt vor allem am Protagonisten, Kommissar Kurt Wallander'¹⁶. Även han påstår alltså att Kurt Wallander är grunden till en kritisk läsarpublik. Westerståhl däremot ser en länk mellan Wallander och Sverige. Hon säger att 'Wallander’s body and his family relationships come to signify the problematic position of Sweden: Wallander is like a small country trying to understand an overwhelmingly complex and globalized world'¹⁷. Hon säger också att 'Wallander emerges as a private investigator of a changing

¹⁴ Moreels, 2002.

¹⁵ Nestingen, 2008, s225.

¹⁶ Müller, 2003, s210.

¹⁷ Westerståhl, 2007, s10.

philosophical *and* political system'¹⁸. Därmed följer hon alltså i Nestingen och Müllers fotspor. Jag vill däremot göra tvärtom och beskriva Henning Mankells kriminalromaner från antagonists, alltså mördarens, ståndpunkt. Finns det då skillnader eller kan jag konkludera ungefär samma sak om Wallandersserien. Vad är så speciellt med mördarna i Mankells romanerna? Och framförallt: Varför använder Mankell denna typ av mördare som tydligen avviker från 'den klassiska mördaren'?

För att få svar på dessa frågor ska jag i ett följande kapitel först jämföra Wallanders typ av mördare med mördarna genom detektiv- och kriminallitteraturens historia. Det går från den klassiska mördaren – en vit, medelålders man från borgarklassen – över mördare i hardboiledgenren som ofta var ryss eller kines, typisk för en genre som kände mycket framgång under det kalla kriget, till Henning Mankells mördare. Därefter ska jag ge en utförlig överblick över mördarna i de fem romanerna som jag nämnde härovanför. Jag ska försöka beskriva deras liv, uppväxt, familjesituation och skäl för varför de bestämde sig att mörda en annan människa. I *Mördarna utan ansikte* handlar det om Lothar Kraftzcyk och Andreas Haas, två tjeckiska asylsökare. I *Villospår* är mördaren en 14-årig pojke som heter Stefan Fredman. I *Den femte kvinnan* hämnar Yvonne Ander sig för mordet på sin mor och våld på andra kvinnor. Åke Larstam, en utstött person i samhället, är mördare i *Steket efter* och Tynnes Falk, Fu Cheng och Carter är brottslingarna i *Brandvägg*. Bara Fu Cheng och Carter räknas till gruppen av mördarna eftersom Tynnes Falk dör redan i början av romanen. Redan nu kan man se att det finns mycket variation i mördarnas förteckning: män, kvinnor, ung, gammal, svensk eller främling. Ändå tror jag att alla har något gemensamt som går utöver det rena faktum att alla är mördare. Till slut ska jag försöka ge en (eller fler) förklaring(ar) till varför Henning Mankell använder en viss typ av mördare i sin Kurt Wallandersserie. Jag förmodar att det har något att göra med Mankells hållning mot det samhället han bor i och som håller på att förändra sig. Han är en människa som verkligen bryr sig om vad som händer omkring honom och i resten av världen. Han tycker att det är synd att solidariteten är på väg ut ur samhället, något som visas sig i det faktum att Folkhemmet inte längre är som det var för några år sedan. Mankell vill verkligen göra något åt det och han hoppas att han kan göra det genom att

¹⁸ Westerståhl, 2007, s9.

skriva litterära romaner och kriminalromaner. Alltså genom att hålla en spegel framför människors, eller mer specifikt, läsarens ögon.

3. Mördaren i Henning Mankells Wallandersserie

Mördarna i detektiv- och kriminallitteraturen har genomgått många förändringar innan de blev som de är idag. Jag vill först ge en överblick över dem i ett små kapitel. Därefter ska jag ge en utförlig beskrivning av mördarna i fem av Henning Mankells romaner. Till slut är det meningen att dra några slutsatser och betrakta vari Mankells mördare skiljer sig från varandra men framförallt vad de har gemensamt.

3.1. Från 'den klassiska mördaren' till mördaren i Henning Mankells Wallandersserie

Jag tror att man kan dela in mördarna på grund av genren de tillhör. Det finns stora skillnader mellan mördarna (eller brottslingarna, framförallt i den socialistiska kriminalromanen) i detektiv- och kriminallitteraturen men också mellan mördarna i deras subkategorier. Och det är dessa olika mördare jag vill betrakta i detta kapitel.

Man betraktar Edgar Allan Poe (1809-1849) som författaren som lade grunden för detektivlitteraturen, särskilt för *den klassiska detektivroman*. Hans roman *The Murders in the Rue Morgue* kom ut 1841 och betraktas idag som den första detektivromanen. Poe skrev fyra detektivnoveller till och tillsammans formade de de fem viktigaste teman i detektivlitteraturen, varav det låsta rummet-mysteriet och den skenbart minst logiska lösningen är de viktigaste¹⁹. Dessa teman definierar stort sett mördaren. Eftersom historien ofta handlar om ett låsta rummet-mysterium innebär det att mördaren tillhör en sluten, inskränkt och oföränderlig grupp. Dessutom utspelar historien sig ofta i borgarklassen i en särskild miljö, som till exempel teatervärlden, idrottsmiljön eller den akademiska, medicinska eller religiösa miljön. Detta innebär att alla personer, alltså även mördaren, i romanen mycket ofta är typer. Det är svårt för läsaren att bestämma vem som kan vara mördaren eftersom alla personer, utom detektiven och hans hjälpare, är misstänkta. De har alla sina skäl för att döda offret. Därför är det ofta en överraskning för läsaren när detektiven avslöjar mördaren eftersom det är 'den skenbart minst logiska

¹⁹ Symons, 1976, 29-33.

lösningen'. Mördaren som då avslöjades var ofta en vit, medelålders och borgerlig man²⁰. Den klassiska detektivromanen följde snäva regler. Minst fem av de tio reglerna som Ronald Knox beskriver i sin essä *Ten Commandments for Detective Fiction* (1929), handlar om mördaren. Så ska den inte ha övernaturliga krafter därför att det är falks att vilseleda läsarna på det sätt. Han ska inte vara en (skum) asiat. Knox vet själv inte varför det inte går. En möjlig förklaring, skriver han, är att romaner som innebär en asiat är dåliga. 'I only offer it as a fact of observation that, if you are turning over the pages of a book and come across some mention of 'the slit - like eyes of Chin Loo', you had best put it down at once; it is bad.'²¹ Hälften av en tvilling eller detektiven själv är inte heller tillåten eftersom det skulle vara för förvirrande för läsaren. Läsaren måste alltid själv kunna utreda vem som mördaren kan vara. Därför är det också viktigt att mördaren är en person som redan har en roll i historien. Han kan inte dyka upp som en ny person på slutet av romanen. Till sist kan mördaren inte använda ett okänt gift för att begå mordet, det är bara kända gifter som är tillåtna²².

Andra viktiga författare av klassiska detektivromaner, förutom Edgar Allen Poe, är Wilkie Collins (1824-1889) och Arthur Conan Doyle (1859-1930).

Om den klassiska detektivromanen redan följde snäva regler, så följde *pusseldeckaren* ännu snävare regler. SS Van Dine beskriver 20 sådana regler i sin artikel *Twenty Rules for Writing Detective Stories* (1928). Nio av de reglerna handlar om mördaren eller mordmetoden. Enligt Van Dine kan mördaren aldrig vara några av de följande personer. Han kan inte vara detektiven själv därför att det är 'bald trickery, on a par with offering some one a bright penny for a five-dollar gold piece. It's false pretenses.'²³ Mördaren kan inte heller vara någon från *the mafia* eller *a secret society* eftersom 'a fascinating and truly beautiful murder is irremediably spoiled by any such wholesale culpability'²⁴. Inte heller kan han vara en professionell brottsling. Det passar inte att en mördare har redan andra kriminella saker på sitt samvete. Slutligen kan han inte vara en betjänt eftersom det skulle vara en för lätt lösning på mordet. Dessutom kan det bara finnas en mördare och den måste redan ha spelat en tämligen stor roll i historien därför att läsaren måste själv

²⁰ Moreels, 2002.

²¹ Knox, 1929.

²² Knox, 1929.

²³ Van Dine, 1928.

²⁴ Van Dine, 1928.

kunna reda ut vem som mördaren är. Mordmotiven måste vara rationella och vetenskapliga. De måste också alltid vara personliga och framförallt inte politiska. Och till slut är beskrivningarna av personerna och händelserna ytliga som har till följd att mördaren och motiven inte verkligen är igenomarbetade²⁵.

Den mest kända författaren av genren är Agatha Christie (1890-1976).

Pusseldeckarens regler innebär en inskränkning av genren och berättelserna blir tråkiga och förutsägbara, till skillnad mot den tidigare detektivroman. En reaktion kunde inte utebli. Denna reaktion leder till klyvningen i detektiv- och kriminallitteratur som vi känner den idag. Kriminallitteraturen utvecklade sig dessutom i fem subkategorier som alla har en särskild typ av brottsling.

I *den socialistiska kriminalromanen* handlar det mycket sällan om en mördare därför att det finns ett slags tabu på det faktum att det ännu förekommer mord i socialistiska länder. Eftersom genren inte handlar om mord och mördare ska jag inte säga något mer om det.

Romangenren där mördaren skiljer sig åt mest i förhållande till mördarna i de andra romangenrerna är *hardboiled genren* eller *den hårda kriminalromanen*. Mördaren är mera våldsam än de andra. Men det gäller inte bara mördaren utan alla personer i romanerna. Brottsligheten visa sig uppstå genom människornas främlingskapet i samhället. Dessutom är brottsligheten inte längre bara en angelägenhet för män, utan också för kvinnor. När det är en man som är mördaren är han ofta en kines, en ryss eller en neger, något som avspeglar de rasistiska fördomarna i samhället, typiskt under kalla kriget. Andra fördomar som återspeglas i den hårda kriminalromanen är dem mot homosexualiteten. När det handlar om en kvinna är hon en snygg förförerska i en kriminell värld. Detektiven tvivlar inte för att an hålla eller skjuta henne när det skulle vara nödvändigt. Mördaren kan dessutom vara vem som helst och kommer alltså ur en obegränsad grupp. Det finns två viktiga huvudmotiv för mördarna. Antingen kommer mördaren från en bakgata och mördar ur förtvivlan eller så är han från överklassen och mördar för att berika sig ännu mer.²⁶

²⁵ Van Dine, 1928.

²⁶ Moreels, Sarah, 2002.

De mest kända hardboiledförfattarna är Raymond Chandler (1888-1959) och Dashiell Hammett (1894-1961). I Norden är genren inte så populär och skrivs det alltså inte så mycket hårdkokta romaner. Dock finns det två norska författare som utgör ett undantag. Det handlar om Gunnar Staalesen (1947-) och Kim Småge (1945-).

Med hjälp av *den psykologiska kriminalromanen* försöker författare framförallt avslöja de djupare psykiska drivfjädrarna som driver en människa till att begå ett mord. Skälen för brottet står mer i centrum än dess lösning. Ofta finns det en förhistoria som beskriver vad som hände att personerna inte längre såg en annan lösning än att mörda. Impulserna som kan göra en människa till förbrytare är både individuella och sociala. Dessutom finns det också ofta ett senare förlopp, efter brottet, så att läsaren får både en beskrivning av mördare före och efter brottet.²⁷ I den psykologiska kriminalromanen är det alltså viktigare *varför* någon mördar än *vem* som mördar.

De viktigaste författarna av psykologiska kriminalromaner är Frances Iles (1893-1971), Georges Simenon (1903-1989) och Nicolas Freeling (1927-2003). Jag förmodar att den svenska deckarförfattaren Stieg Larsson (1954-2004) också tillhör denna kategori eftersom sina romaner innehåller många utförliga karaktärsbeskrivningar av olika människor som kan vara mördaren.

I *den rena procedur(al)romanen* ligger betoningen framförallt på själva polisarbetet och inte på mordet eller mördaren. Viktigare är hur man skulle lösa detta mord i verkligheten. Problemet här är att man inte kan överdriva med denna sorts realism annars blir böckerna lika tråkiga och banala som det verkliga polisarbetet. Procedur(al)romanen visar olika polisrelaterade ämnen liksom förhör, autopsier, samlingen av bevis, forensiska undersökningen och husrannsakan. Det finns mindre våld i historien, särskilt i förhållande med den hårda kriminalromanen. Dock utredes det ofta flera brott, varav ett står centralt i historien. Ibland är de olika brott förknippade med varandra. De samhällseliga motiven för brottet beskrivs inte eller bara på ett ytligt sätt. Mördaren kan komma ur en inskränkt grupp men gruppen kan också vara obegränsad.²⁸ Hillary Waugh (1920-2008) är bland de första författarna som skrev rena procedur(al)romaner. Genren är populär i Sverige och den mest kända av de svenska författarna är K. Arne Blom (1947-).

²⁷ Vierstraete, An, 1991.

²⁸ Vierstraete, An, 1991.

I den sista deckarvarianten, *den samhällskritiska kriminalromanen*, antar jag att mördaren har en betydelse som överskrider det enkla faktum att han har mördat. Det är det jag vill betrakta med hjälp av Henning Mankells Wallandersserie. Om mördaren kan man allmänt säga att han befinner sig i en obegränsad grupp och alltså kan vara vem som helst. Orsaken till mordet (eller morderna, de kan vara fler) bottnar i sociala missförhållanden. Dessutom är mordet ofta en desperationsakt för brottslingen.²⁹ Det mest kända (svenska) exemplet är författarparet Maj Sjöwall (1935-) och Per Wahlöö (1926-1975).

Efter denna överblick är det ganska tydligt att mördaren utvecklade sig mycket genom detektiv- och kriminallitteraturens historia. I den klassiska detektiven '[droeg hij] bij tot het puzzelement'³⁰. Han hade ingen annan funktion än att författaren hade ett skäl till att skriva en detektivhistoria. Dessutom var han en vit, medelålders, borgerlig man. Det är han inte längre idag. Han kan vara vem som helst nu. Under kalla kriget framträdde han som avspiegling av realiteten. Det var ryssar och kineser som utgjorde ett hot mot västvärlden. Senare fördjupades mördaren genom att beskriva hans karaktär och hans historia före och efter mordet. En teknik som används mycket i den psykologiska kriminalromanen, men även i de flesta andra. Man kan alltså inte längre säga att det bara finns en typ av mördare. Jag undrar hur det är hos Henning Mankell. Hur ser hans mördare ut?

²⁹ Vierstraete, An, 1991.

³⁰ Moreels, Sarah, 2002, s132.

3.2. Mördarna i Henning Mankells Kurt Wallanderserie

3.2.1. *Andreas Haas och Lothar Kraftzcyk i Mördare utan ansikte*

Mördare utan ansikte, som är den första Wallanderromanen, börjar tidigt på morgonen när en gammal man upptäcker att sina ungefär lika gamla grannar blev misshandlade. Mannen är redan död och kvinnan dör senare på sjukhuset. Det var ett mycket våldsamt brott. Sovrummet var nersölat med blod, mannens ansikte var krossat till oigenkännlighet och kvinnan låg på golvet, fastbunden vid en stol med en strypsnara runt hennes hals. För en lång tid vet polisen inte vad som kunde ha varit motivet. Sådana grova mord sker normalt sett bara när det gäller hat eller hämnd. Wallander vill inte tro att det är fallet vid detta tillfälle. Polisen får en första anvisning när den gamla kvinnan, Maria Lövgren, vaknar ur sitt koma och viskar att mördarna var utländska. De får en annan anvisning när strypsnarans knuten visar sig vara utländsk också. På slutet av romanen upptäcker man att knuten egentligen inte spelade någon stor roll eftersom den är en argentinsk knut medan mördarna är tjeckiska. En tredje och avgörande anvisning kommer från Maria Lövgrens bror. Han påstår att Marias make, Johannes, hade gott om pengar. Han sålde kött till tyskarna under andra världskriget som avkastade mycket för honom. Två eller tre gånger om året tog han upp en stor summa pengar. Det synes vara motivet polisen har väntat på: pengar. Av en ren tillfällighet upptäcker Wallander hur de två mördarna gick till väga: de upptäckte att Johannes Lövgren tog upp en stor summa pengar eftersom han släpp kvitton. På kvitton stod även hans adress och så visste de två män var de kunde få tag på pengarna.

Under utredningen får männen en öknamn eftersom det tar en lång tid innan polisen upptäcker deras identitet. Andreas Haas kallas för *Lucia* eftersom han har kort blond hår. Lothar Kraftzcyk kallas för *Skallmannan* eftersom han är skallig. När poliserna äntligen får tag på deras identitet framkommer det att båda män är tjecker som söker asyl i Sverige. Lothar Kraftzcyk anger som skäl att han anser sig själv vara en zigenare som är en etnisk minoritet i sitt land. Kraftzcyk är tillräckligt klok att påstå att han är zigenare. 'Flyktingar som vet att dom har dåliga argument för att få stanna i Sverige, lär sig snart att det är ett utmärkt sätt att förbättra sina möjligheter att påstå att dom är zigenare.'³¹ Av Andreas Haas får vi aldrig ett skäl till varför han söker asyl. De både män bodde på

³¹ Mankell, 1991, s296.

flyktingförläggningen i Ystad. Föreståndare till förläggningen beskriver Kraftzcyk och Haas som reserverade men inte ovänliga män som spelade mycket schack. De flyttade till en annan flyktingförläggning men de rymde därifrån. Förmodligen eftersom de kände att de skulle få avslag på deras asylansökning. De grips på Kiviks marknad där de säljer skinnjackor som är osannolikt billiga. När de upptäcker Wallander och Martinsson börjar de skjuta. Martinsson lyckas att få tag på Andreas Haas, medan Wallander går efter Kraftzcyk och tar honom på stranden efter ett våldsamt slagsmål.

Påfallande i *Mördare utan ansikte* är att det finns ett mord och en mördare till i historien. Mordet som Haas och Kraftzcyk begick är ansatsen till ett annat mord. Många människor tror att det är asylsökarnas fel att Lövgrenparet mördades. Några av dessa människor betraktar det som det perfekta skälet till att hämna detta mord. De gör det genom att skjuta en asylsökare. Asylsökaren, en somalisk flykting, hade ingenting att göra med mordet, dock blev han ihjälskjuten. Några minuter efter mordet kom det in ett samtal hos Sydsvenskans redaktionen. I detta samtal säger en man att 'det här var en hämnd för mordet på Johannes Lövgren. Nästa gång dom slog till skulle dom ta en kvinna för Maria Lövgren.'³² Mördaren är Rune Bergman, en rasist och före detta polis. Han planerade mordet med Valfrid Ström. Han är rasist också. Både tillhör en sorts svensk Ku Klux Klan-rörelse. När polisen vill arresteras de två männen går det några saker fel och har de chansen att fly. Efter en vild förföljelse anhåller poliserna Rune Bergman och har Valfrid Ström kört ihjäl sig.

Det finns alltså två mord och tre mördare i romanen. Morden är knutna med varandra, men begicks inte av samma mördare. Båda mord representerar ett (eller fler) teman som Henning Mankell tar upp i denna roman. Dubbelmordet på Lövgrenparet betonar det faktum att gamla människor i Sverige ofta glöms bort. En journalist på presskonferensen säger det så: 'Jag bara menar: i dag i Sverige är det ju ingen som bryr sig om gamla människor längre.' Kurt Wallander förnekar det och påstår att polisen bryr sig. Han säger det följande:

³² Mankell, 1991, s175.

Vi gör det svarade Kurt Wallander. Vi ska göra allt vi kan för att gripa förövarna. I Skåne bor det många gamla och ensamma människor på ensligt belägna gårdar. Dom ska i alla fall vara säkra på att vi gör allting vi kan.³³

Men även om Wallander säger det, är han inte så glad att hans far bestämde att gå och bo på just en sådan ensligt belägen gård. Wallander fruktar att någonting ska hända hans far när han bor där ensam, utan att någon kan hjälpa honom när det skulle vara nödvändigt.

Ett annat tema som romanen tar upp och som kan knytas till dubbelmordet är Sveriges roll i andra världskriget. Johannes Lövgren blev rik under kriget genom att sälja kött till tyskarna. I verkligheten fanns det många människor i Skåne som arbetade tillsammans med tyskarna före, under och efter kriget. Westerståhl ser en länk mellan Johannes rikedom och Sveriges roll i kriget: 'Johannes's illegally acquired wealth (...) – unknown to neighbors and family – mirrors the suppressed legacy of Sweden's unacknowledged assistance to the German occupation of Denmark and Norway.'³⁴ Ironisk nog blev Johannes mördad genom två män varav minst en påstår att han är zigenare. Det betyder alltså att han mördades av några män varav minst en påstår komma från en minoritetsgrupp som förföljdes av nazisterna. Det synes att Johannes Lövgrens förfluten har kommit tillbaka för att bestraffa honom. Eller liksom Westerståhl säger: 'The past comes back metaphorically to haunt those who have aided the Nazi regime'³⁵.

Det sista, och förmodligen också det viktigaste, temat som vidrörs i romanen är flyktingproblematiken och rasism. Under 1960- och början av 1970-talet var Sverige ett 'democratic, anti-colonialist, anti-racist, and anti-Nazi'³⁶ land som var känt för sin milda invandrapolitik. Men någon gång under 1970-talet ändrade Sverige sin politik. Sedan dess är det så att bara politiska flyktingar och människor med humanitära och familjeskäl tillåts i Sverige. Mankell placerar sin detektivhistoria i en tid, början av 1990-talet, där flyktingproblematiken och diskussioner om den problematiken är ännu inte lösta. Både dubbelmordet och mordet på den somaliska asylsökaren länks ihop med ämnet. Eftersom polisen letar efter utlänningar för mordet på Lövgrenparet viserar några människor

³³ Mankell, 1991, s35.

³⁴ Westerståhl, 2007, s14.

³⁵ Westerståhl, 2007, s14.

³⁶ Ett citat från Hansen, hämtad ur: Westerståhl, 2007, s5.

flyktingförläggningen och flyktingar själv. Flyktingförläggningen tänds, Wallander får hotsamtal som varnar honom att något ska hända flyktingar och till slut skjuts en av dem. Detta mord är alltså en påföljd av dubbelmordet. Det är två neo-nazister, Rune Bergman och Valfrid Ström, som begick mordet. Och det i sitt tur är en betoning av både flyktingproblematiken och rasism. Nazisterna mördade asylsökaren framförallt på grund av rasistiska skäl, men de använde flyktingproblematiken och dubbelmordet som bevekelsegrund för deras aktion. Det står i texten att 'dom som har gjort det här skiter i dementierna. Dom ser en utmärkt anledning att plocka fram vapen och börja skjuta flyktingar.'³⁷ Mordet är alltså, enligt Wallander, ingenting annat än en rasistisk handling av mördarna som använder mordet på Lövgrenparet som undanflykt. Dock tror jag att mordet på asylsökaren själv är ett sätt att betona invandrarproblematiken. Många människor tror att det är asylsökarens fel att våldet i Sverige ökade och de vill att något ändras. Även Wallander har några rasistiska tankar:

Egentligen hoppas jag det, tänkte han. Egentligen hoppas jag att mördarna finns på den där flyktingförläggningen. Då kanske det kan bli en ändring på den där godtyckliga, släpphänta hållningen till att vem som helst med vilka motiv som helst kan ta sig in över den svenska gränsen.³⁸

Och mördarna fanns på den där förläggningen. Det var Lucia och Skallmannen. Även deras namn betonar problematiken. Lucia står för det typiskt svenska och är en hänvisning till Luciadagen, en svensk helg. Skallmannen däremot hänvisar till *skinheads*, människor som ofta hyllar rasistiska ståndpunkter.³⁹ Jag säger inte att Lothar Kraftzcyk är rasist, inget i texten pekas på det. Dock är motsatsen mellan namnen påfallande, särskilt i kontexten de står i.

Mankell försvarar i *Mördare utan ansikte* alltså två grupper av människor som har det svårare i samhället än andra, nämligen å ena sidan de gamla och å andra sidan flyktingar och asylsökare. Allt det här framträder i en roman där två tjeckiska män mördade ett gammalt par för en stor summa pengar.

³⁷ Mankell, 1991, s175.

³⁸ Mankell, 1991, s51.

³⁹ Westerståhl, 2007, s13-14.

3.2.2. *Stefan Fredman i Villospår*

Villospår är den femte romanen i Wallandersserien och handlar om en 14-årig pojke som vill hjälpa sin syster. Pojken heter Stefan Fredman. Det tar en lång tid innan polisen vill och kan inse att de följer ett fel spår, huvudsakligen eftersom de inte vill tro att mördaren är bara 14 år.

Stefan bor tillsammans med sin lillebror Jens hos sin mamma som är alkoholist. Hans syster, Louise, har bott på ett sjukhus för över tre år. De hittade henne i Pildammsparken. Sen dess ligger hon på sjukhuset. Hon är djupt psykotisk och visar inga tecken på förbättring. Det är därför Stefan vill hjälpa henne och därför att han börjar mörda. Han vill att sin syster kommer tillbaka, att hon kan leva ett riktigt liv igen. För att hjälpa henne följer han hennes dagbok. I dagboken står vilka män som missbrukade henne. Det handlar om Gustaf Wetterstedt, Arne Carlman, Åke Liljegren och Björn Fredman. Stefan bestämmer att han kan hjälpa hans syster genom att mörda dessa män, ta deras skalp och begrava dem under Louises fönster på sjukhuset. Eftersom Stefan skär av alla människors skalp kallas utredningen mycket snart för *skalputredningen*. Innan Stefan tar skalperna dödar han männen på ett mycket äckligt och våldsamt sätt. Och för varje mord han har begått gör han ett sår i sitt ansikte. Wetterstedt är den första som blir mördad. Han är en förre detta justitieminister som var aldrig populär hos polisen. Stefan kastar en yxa mot hans rygg. Wetterstedt 'dog i samma ögonblick som yxan klöv hans ryggrad i två delar, strax nedanför skuldrorna'⁴⁰. Efter Wetterstedt föll på marken 'böjde [Stefan] sig när på knä och skar en öppning i hans panna och sedan med ett enda våldsamt ryck slet [han] loss större delen av håret och huden från hans hjässa'⁴¹. Så har Stefan sin första skalp för att begrava under Louises fönster.

Den andra skalpen kommer från Arne Carlman, en konsthandlare. Han dör genom ett våldsamt hugg rakt i ansiktet. 'Det våldsamma hugget klöv skallen ner till överkäken [...], de två ansiktshalvorna [pekade] åt olika håll'.⁴²

Normalt sett är Åke Liljegren den följande på listan men eftersom han är bortrest ändrar Stefan ordningen och bestämmer att mörda Björn Fredman först. Björn Fredman är Louise och Stefans far. Stefan dödar Fredman inte omedelbart, utan lockar honom till

⁴⁰ Mankell, 1995, s25.

⁴¹ Mankell, 1995, s25.

⁴² Mankell, 1995, s110.

en parkeringsplats. Där slår Stefan honom medvetlös för att kunna föra honom till ett ensligt ställe. Han binder fast sin far, häller saltsyra i hans ögon, skär av hans skalp och klyver huvet i två. Stefan vill göra sin fars död mera smärtsam än de andras eftersom han verkligen hatar sin far. Det är också därför att han först skär av skalpen innan han dödar fadern.

Stefans fjärde offret är Åke Liljegren som har kommit tillbaka från sin resa. Stefan går till hans hus, dödar honom med yxan och stoppar Liljegren med huvet i ugnen. Vid denna tid har Stefan bestämt sig att ge sin syster en extra skalp: Kurt Wallanders. Dessutom tvivlar han fortfarande om han också skulle ta flickans, som är Wallanders dotter Linda, skalp. Innan han är färdig med sina förberedelser för mordet på Wallander och Linda upptäcker Stefan att det finns en man till som har missbrukad sin syster. Det är Hans Logård, mannen som tvingades Louise i prostitutionen. Stefan dödar honom också och därefter lurar han Wallander att komma till Logårds hus. Stefans avsikt misslyckas och han flyr på sin moped tillsammans med sin syster, som han hämtade ur sjukhuset några dagar innan. Eftersom det regnar mycket hårt kör han rakt in i ett träd. Louise dör i olyckan.

Av alla mord som Stefan begår är mordet på sin far det mest våldsamma. Han har alltid varit rädd för sin far, särskilt för hans ögon: 'Hans första barndomsminne var dessa ögon. De hade stirrat på honom, de hade hotat honom, och han hade efteråt aldrig kunnat se sin far som annat än ett par jättelika ögon som hade ben och armar och rytande röst'⁴³. Det gäller också för hans syster och lille bror. Jens var så rädd för sin far att han försökte sticka ut sina egna ögon så att han inte längre kunde se pappan. Wallander fick höra denna historia och det leder honom till att det är Stefan som mördade alla dessa män. Dock tog det polisen en lång tid innan de förstod att det var Stefan de letade efter. De trodde att de letade efter en stark man, kanske två, som var mycket välplanerad(e). Stefan gömde Wetterstedts kropp under en roddbåt, släpar sin fars kropp in och ut en lastbil och dumpar samma kroppen i en grop. För att kunna göra allt detta måste man vara mycket stark och då tycker man inte att det är ett barn som gjorde det. Men Stefan är stark och välplanerad. Han skruvade bort en lampa i Wetterstedts trädgård så ingen kunde se honom, han använder olika bilar och moped, han går och undersöker stället där han ska utföra mordet osv. Stefan är inte bara stark och välplanerad, utan också tålmodig.

⁴³ Mankell, 1995, s103.

Innan mordet på Carlman väntar han flera timmar ute på kullen, till exempel. Dessutom är han uppfinningsrik. För att lura sin far låtsas han, i ett telefonsamtal, att han är Peter, en vän till faren, som vill hjälpa honom med något. Och Stefan gör ungefär samma sak när han lurar Wallander. Då låtsas han att han är Hans Logård som påstår veta var Stefan Fredman befinner sig.

Efter mordet på Björn Fredman såg Wallander Stefan några gånger eftersom han måste upplysa familjen om Fredmans död. Han tycker att Stefan är en väluppfostrad och artig pojke, som Wallander har sympati för. Samtidigt säger Wallander det följande över mördaren: Han är '[f]örsiktig, förslagen och fullständigt utan mänskliga hänsyn'⁴⁴. Så utan att inse det beskriver han Stefan på två olika sätt. Å ena sidan är han ett lydigt barn vems far just blev mördad och å andra sidan är han ett monster utan hänsyn som just mördade sin far. Stefan själv betraktar sig själv som oövervinnelig. Hans enda svaga punkt är att han vill berätta allt för polisen. Han vill att de vet att det var han som mördade alla dessa människor:

Vid flera tillfällen hade han känt ett behov av att ropa ut att det varit han. Det var en svaghet som han ännu inte helt behärskade. Det han gjorde, den uppgift han hämtade ur sin systers uppenbarelsebok var enbart till för hennes skull, inte hans egen. Den svagheten måste han behärska.⁴⁵

Det mest påfallande hos Stefan Fredman är hans tillvägagångssätt. Innan han går ut för att döda de män som missbrukade sin syster förvandlar han sig själv helt och hållet. Han börjar med att måla sitt ansikte med olika streck i olika färger. För varje streck han målar känner han förändringen i sin identitet.

De första strecken i pannan skulle vara svarta. Det var som om han skar två djupa snitt, öppnade sin hjärna och tömde ut alla minnen och tankar som hittills hade följt honom i livet, plågat honom och förödmjukat honom. Efteråt skulle han fortsätta med de röda och vita strecken, ringarna och fyrkantarna, och till sist de ormliknande

⁴⁴ Mankell, 1995, s266.

⁴⁵ Mankell, 1995, s104.

ornamenten på kinderna. Av hans vita hy skulle ingenting längre synas. Och då skulle förvandlingen vara klar. Det som funnits innan skulle vara borta.⁴⁶

Han är inte längre Stefan Fredman när han är färdig, utan Hoover. J. Edgar Hoover var en känd FBI-agent som Stefan betraktar som ett förebild. När han genomgår förvandlingen blir han inte bara FBI-agenten, utan också Geronimo som var en berömd indianledare. Han kombinerar både Hoover och Geronimos kunskaper för att kunna fortsätta med mordet. När han är klar med målningen väljer han sina vapen som han ska använda denna gång. Han har tre yxor, olika knivar av olik längd och sprayburkar. Innan han går ut sätter han på hjälmen och tar av sig skorna. Han har bekommit en indian och kallar sig själv för Hoover. Han har ansiktsmålningen och är barfota. Han har yxan med sig. Han tar skalperna av sina offer. Och mopeden han använder kan betraktas som en indians häst. Stefan är färdig för sin uppgift nu, färdig för att hjälpa sin syster.

Vi får veta så mycket om Stefan eftersom stora delar av romanen visas genom hans synpunkt, i motsats till *Mördare utan ansikte*, där vi följer historien bara genom Wallanders synpunkt. Vi kan följa vad Stefan ser, tänker och gör före, medan och efter mordet. Några romaner senare, mera specifikt i *Brandvägg*, får vi ännu mer information om Stefan. Vi följer Wallander till Stefans begravning. Han begick självmord i den slutna avdelningen där han satt sedan sin anhållning. Han var bara sjutton år. Det var Stefans mor som frågade Wallander att komma.

Huvudämnena i *Villospår* är misshandlade och försummade barn och missbrukade flickor. Jens, Louise och Stefan blir misshandlade och försummade av sin far. Deras mor är en alkoholist som missköter sina barn. Dessutom börjar Stefan mörda alla dessa män eftersom de har missbrukat sin syster. Under mordutredningen upptäcker Wallander och hans team att männen, förutom Björn Fredman, tillhörde ett slags prostitutionsnätverk som handlar med flickor. En av dessa flickor var Louise Fredman. Wallander vill inte tro att det är människor själva som blir våldsamma. Han tror att denna våldsamhet kommer fram genom samhället och han vill också tro att Stefan föll offer till detta samhälle. Så står det i

⁴⁶ Mankell, 1995, s20.

texten: 'Wallander tänkte på Stefan Fredman. På Louise. På brodern som försökte sticka ut sina egna ögon. På allt som de hade saknat eller blivit berövade.'⁴⁷

3.2.3. *Yvonne Ander i Den femte kvinnan*

Den femte kvinnan, sjätte delen av Wallandersserien, innehåller, liksom *Mördare utan ansikte*, två mordhistorier. Det första mordet sker 1993 i Algeriet. Det är fyra män som skär halsen av fyra nunnor och en kvinnlig turist. Morden sker mot bakgrunden av det algeriska inbördeskriget som pågick från 1992 till 2002. Männerna vill att alla utlänningar försvinner från Algeriet. 'I det här huset bor fyra kvinnor [...]. Dom är alla utlänningar som har vägrat att frivilligt lämna vårt land. Därför har dom valt att dö. Dessutom är de kristna.'⁴⁸ Männerna vet inte att det finns en femte kvinna i huset, men när de upptäcker henne mördar de henne också. Den femte kvinnan är modern till Yvonne Ander, seriemördare i romanen.

19 augusti får Yvonne Ander ett brev ut Algeriet vari står att hennes mor, tillsammans med fyra franska nunnor, blev mördad av algeriska fundamentalister. Efter att ha läst brevet bestämmer hon att hon har ett år. Det är ett år för att förbereda sig och då börjar hon. Samma kvällen tar hon en aske med papperslappar och en loggbok för att bestämma vem som ska vara den första som hon ska döda:

Hon reste sig och hämtade asken med de sönderklippta papperslapparna och den stora loggboken som låg i en låda under sängen i hennes sovrum. Hon bredde ut lapparna på bordet framför sig. Hon visste att det var exakt 43 stycken. På en enda av dem fanns ett svart kryss. Sedan började hon vika upp lapparna, en efter en. Krysset fanns på den 27:e lappen. Hon slog upp loggboken och följde raden med namn tills hon hade nått den 27:e kolumnen. Hon betraktade namnet som hon själv hade skrivit där och såg långsamt ett ansikte framträda.⁴⁹

Yvannes första offer, alltså det 27:e namnet i loggboken, är Holger Eriksson. Han är en bilförsäljare och fågelpoet. Han har aldrig varit gift och har inga barn. Han dör när han är

⁴⁷ Mankell, 1995, s428.

⁴⁸ Mankell, 1996, s11.

⁴⁹ Mankell, 1996, s15.

på väg till sitt torn för att spana efter nattfåglarna. För att nå det måste han korsa ett dike med hjälp av en spång. Plankorna av spången är igenomsågade och när Eriksson går över dem ramlar han ner i diket och blir spetsad på nio bambupålar. Han dör eftersom han drunknar i sitt eget blod. Mördarens tillvägagångssättet är grovt och våldsamt. Polisen tror att skälet till denna våldsamhet ligger i det faktum att mördaren hämnas någon eller något. De vet bara inte vem eller vad som blir hämnad.

Det andra offret i romanen är Gösta Runfeldt. Han äger en blomsteraffär och har en passion för orkidéer. Dessutom är han privatspanare, något han gjorde i all hemlighet. Han är änkeman och har två barn. Hans fru drunknade när hon och Gösta tog ett promenad. Innan Gösta dör hålls han fången i Yvonne Anders bakugn. Hon ger honom soppa och vatten två gånger per dag, men det blir allt mindre och mindre så att han försvagas ganska snabbt. När han har blivit så svag att han inte längre kan stå på sina ben tar Yvonne honom med till ett skog och binder honom fast vid ett träd. Där visar hon Runfeldt några fotografier så att han skulle förstå varför allt detta händer honom. Därefter stryper hon honom. Polisen har fortfarande ingen aning varför dessa män blir mördade och varför det sker på ett så våldsamt sätt. Men även om mordmetoderna skiljer sig från varandra förstår de att det är samma mördare som de har att göra med. Dessutom börjar Wallander ana att det kan vara en kvinna de letar efter. Anledningen till det är lösnageln de hittade vid trädet där Gösta Runfeldt stryptes. Men Wallander tvivlar. Han kan inte helt förstå att en kvinna kan vara så våldsam, grov och stark.

Eugen Blomberg är den följande som blir mördad. Han är en forskningsassistent vid Lunds universitet. Han är gift, men har inga barn. Han blir lurad när han tar en promenad. Yvonne låtsas om hon är sjuk. När han vill hjälpa henne tillbaka till hennes bil tar hon fram en trasa med eter som hon pressar hårt i sitt ansikte till han är medvetslös. Sedan kör hon till ett sjö med honom, stoppar honom i en jutesäck, väntar till han vaknar till liv igen och petar säcken till slutet ner i vattnet. Mannen försökte att befria sig från säcken. Han lyckades att sparka ett hål i den med sitt ena ben. Efter detta mord tvivlar Wallander inte längre att det är en kvinna de letar efter därför att han upptäcker mordmotivet. Kvinnan hämnas andra kvinnor som blev misshandlade, missbrukade eller mördade: Holger Eriksson mördade en kvinna för 25 år sen, Gösta Runfeldts fru drunknade inte i en olycka, utan blev mördad av hennes man och Eugene Blomberg misshandlade sin fru och hade ett förhållande med en annan kvinna som han gjorde gravid. Misshandlingen av Eugene

Blombergs fru är anledningen till att Wallander inser vad som håller på och vem som är mördaren de letar efter.

Yvonne Ander har ett fjärde offer i sikte: Tore Grundén. Han mördade sin fru genom att köra över henne när han backade ut ur garaget. Han påstod att han inte hade sett henne. Yvonne vill döda honom genom att kasta honom under ett tåg. Men vid denna tid är polisen henne på spåren. De lyckas att rädda Tore Grundén men Yvonne flyr undan. Wallander och Ann-Britt hittar henne i Holger Erikssons torn. Då skjuter Yvonne Ann-Britt ner innan Wallander lyckas att gripa henne. På sjukhuset berättar Yvonne Ander hela sitt historia. Därefter begår hon självmord.

Yvonne Ander är en underlig kvinna. Hon är ogift och har inga barn. När hon var lite såg hon hur hennes mor misshandlades och tvingades göra abort av Yvannes styvfar. Det var en berusad abortläkare som gjorde det medan hennes styvfar var instängd i källaren. Hon såg det hela hände: hur hennes mor låg på ett lakan på köksbordet, den berusade läkaren, blodet osv. Det karakteriserade henne för livet. Hon kände det om hennes lilla syster hade blivit stulen. Även om hon inte kunde ha vetat att det var en pojke eller en flicka, dock ansåg hon det om att hennes lilla syster var borta. Och när hennes mor slutligen blev mördad i Algeriet bestämde hon att hämna allt det onda som hade hänt kvinnor. Hennes arbete som sjuksköterskan på sjukhuset och som tågmästare hjälpte henne att komma i kontakt med misshandlade kvinnor. Hon inbjuder dessa kvinnor till en pratgrupp för misshandlade kvinnor. Pratgruppen kommer tillsammans i huset Yvonne Ander har ärvt efter sin mormor. I samma huset finns också bakugnen där hon håller Gösta Runfeldt fången. När kvinnorna träffar varandra ser Yvonne Ander till att hon byter sina kläder. Hon sätter på glasögon och en peruk så att ingen känner igen henne. Ur samtal med kvinnorna samlar hon information om de män som misshandlade eller missbrukade dessa kvinnor. All information hon får skriver hon upp i sin loggbok. Ett annat sätt som Yvonne Ander har för att samla information är att förkläda sig till sjuksköterska. Så går hon i mitten av natten till BB-avdelningen för att tala med en kvinna som blev gravid av en gift man. Efter mannen upptäckte att hans flickvän var gravid lämnade han henne. Yvonne nästan tvingar kvinnan att berätta vem det var som gjorde det. Efter samlingen av informationen börjar hon sin lek med de 43 papperslapparna. Om papperslappar säger hon det följande: 'Alla dom namn jag hade förtjänade sitt öde. Jag

gav dom tid med mina lappar. Jag förlängde deras liv'⁵⁰. När hon vet vem som är det följande offret sätter hon igång med förberedelsen till mordet. Alla mord avspeglar på något sätt det onda som männen gjorde i sina liv. Det tydligaste exempel är det planerade mordet på Tore Grundén. Han mördade sin fru genom att köra över henne och Yvonne Ander vill döda Grundén genom att kasta honom under ett ridande tåg. Det lyckas inte eftersom Wallander, Hansson och Martinsson anländer just i tid på plattformen för att rädda honom.

Liksom i *Villospår* kan vi följa stora delar av historien genom Yvonne Anders ögon. Det är också därför att vi vet mycket om hennes förfluten, tillvägagångssätt och karaktär. Hon är tålmodig, våldsamt och stark. Dessutom organiserar hon sitt liv i strama tidstabeller, en följd från hennes arbete som tågmästare där det finns många tidstabeller. Polisen, framförallt Wallander och Nyberg, beskriver henne också men på ett helt annat sätt som Yvonne själv. De betraktar henne som ett kallblodigt och galet monster, utan mänskligt hänsyn.

Huvudämnet som Wallander rör i denna roman är misshandlade och missbrukade kvinnor. Mycket ofta blir de misshandlade av en man som aldrig blev straffad. Det är tillräckligt att säga att det var en olycka och ingen bryr sig längre om den egentliga dödsorsaken eller det egentliga skälet till ett blåmärke till eller ett brutet ben. Yvonne Ander bestämmer att hämna det och förhindra att det skulle hända igen:

Det hon gjorde var riktigt. Hon hindrade att människor skulle plågas på samma sätt som hon själv. De män som hade förgripit sig och som samhället självt inte straffade lät hon vandra den tyngsta av alla vägar. Åtminstone föreställde hon sig att det var så. Att en man som berövades livet av en kvinna aldrig kunde förstå vad som egentligen hade hänt honom.⁵¹

⁵⁰ Mankell, 1996, s465.

⁵¹ Mankell, 1996, s411.

3.2.4. Åke Larstam i Steget efter

Mördaren i romanen *Steget efter*, sjunde delen av Wallanderserien, heter Åke Leonard Larstam och är 44 år gammal. På slutet av historien har han sammanlagt mördat åtta personer. Det första mordet sker på midsommarafton, lördagen den 22 juni 1996. Larstam har noga planerat det hela. Han gömmer sig på platsen där fyra ungdomar ska hålla deras midsommarfest. De fyra ungdomarna är Martin Boge, Lena Norman, Astrid Hillström och Isa Edengren. De bestämde att förkläde sig och fira midsommarafton liksom människor i Bellmanstid. Platsen där de har avtalat befinner sig i en naturreservat och Larstam är övertygad att 'de [inte] kunde ha valt ett bättre plats. Vare sig för sina egna syften. Eller hans'⁵². Tre av de anländer vid platsen klockan åtta på kvällen. Larstam börjar tvivla om att verkligen döda dem eller inte därför att en av ungdomarna inte finns med. Alltså väntar han till klockan blir tio minuter över tre och då bestämmer han äntligen att utföra sin plan. Han skjuter de tre ungdomarna med ett skott, rakt i pannan. För att göra det använder han en pistol med en ljuddämpare. Efter att ha skjutit dem njuter Larstam av det han kallar *idyllen*. Han sitter kvar en halvtimme medan han dricker av rödvinet och äter lite av maten ungdomarna hade med sig. Därefter tar han deras passär för att bränna dem. Till slut tar han en bild av scenen och begraver ungdomarna. 'Det var som om han betraktade en tavla. Från en utflykt på 1700-talet. Skillnaden var bara att någon hade stänkt blod på bilden.'⁵³ Mer än en månad senare, närmare bestämt den 10 augusti, bestämmer Larstam att det är dags att återskapa bilden. Han gräver upp kropparna och ställer dem i samma position som på natten av mordet.

Några dagar efter försvinnandet av ungdomarna – för polisen är de bara försvunnen tills de hittar Larstams återskapning av mordet – försvinner också Svedberg. Karl Evert Svedberg är en polis och arbetskamrat till Wallander. När Wallander går upp till hans lägenhet upptäcker han Svedberg. Han ligger död på marken med ett hagelgevär intill sin sida. Hela hans ansikte är bortskjutet. Först tror polisen att Svedberg sköt sig själv. Senare tror de att det var en inbrottstjuv som sköt Svedberg. Därefter tror de att han har något att göra med försvinnandet av ungdomarna och att han blev mördad för detta. Men på slutet synes det att Svedberg hade ett homosexuellt förhållande med Åke Larstam. Dessutom anade Svedberg att Larstam hade något att göra med försvinnandet och han

⁵² Mankell, 1997, s9.

⁵³ Mankell, 1997, s14.

började ställa frågor. Larstam blev nervös av alla dessa frågor och därför mördade han Svedberg också.

Tredje mordet som Larstam utför är mordet på Isa Edengren. Han följer henne och Wallander till Bärnsö. Isa och Wallander träffar varandra av en ren tillfällighet på Bärnsö. De stannar där hela dagen och pratar med varandra. Isa berättar om hennes förfluten och hur hon träffade Lena och Martin. När de sover anländer Larstam på ön. Mitten på natten vaknar Wallander. Han märker att Isa är borta och när han upptäcker henne igen är hon redan död. Hon blev ihjälskjuten med ett skott i pannan. Larstam sköt henne eftersom han tycker att man måste göra färdigt det man har bestämt sig för. Normalt sett skulle hon ha varit med på midsommarafton men hon blev sjuk och därför kom hon inte.

Vid det här läget har Larstam redan mördat fem personer. De tre följande, och samtidigt också de tre sista, personer han dödar är en fotograf och ett bröllopspar. Liksom mordet på de tre ungdomarna är detta sista mord noga planerat. Larstam går till stranden där fotografen skulle ta några bilder av paret och gravar ner sitt vapen i sanden. Därefter går han i vattnet för att svimma och vänta på sällskapet. När de anländer 'stiger [han] upp ur vattnet som den onåbara människa (*sic*) han verkligen [är]⁵⁴, går till sin handduk, gravar upp sin pistol och börjar gå mot bröllopsparet. När han kommer fram skjuter han först fotografen. Han träffar honom bakifrån i nacken, sedan brudgumman som han träffar i pannan och slutligen bruden, som han också träffar i pannan. Nyberg förmodar att Larstam sköt brudgumman innan han sköt bruden eftersom det 'kan [utgå] en större fysisk fara'⁵⁵ från en man än från en kvinna.

Efter mordet på fotografen och bröllopsparet börjar Larstam med förberedningen till ett nionde mord. Han har redan bestämt vem som ska vara det följande offret och när han ska utföra mordet: Kurt Wallander måste dö onsdagen den 21 augusti. Därefter skulle han utkläda Wallander till Louise eftersom hon kunde dö också. Larstam valde Wallander eftersom det finns ingen annan att döda. Normalt sett skulle han ha väntat ett år innan han skulle döda någon annan, men han kände ett behov av att fortsätta mörda. Dessutom behöver han Louise inte längre. Han skulle uppstå som en annan kvinna. Men innan han lyckas göra det grips han av polisen.

⁵⁴ Mankell, 1997, s349.

⁵⁵ Mankell, 1997, s364.

Åke Larstams motiv till morderna är att han ville ge människor ett lyckligt slut på deras liv. Dessutom ville han att människor slutade skratta. Wallander undrar varför de inte får skratta. Och då svarar Larstam att 'för eller senare leder lycka till sin motsats. Jag ville bespara dom det'⁵⁶. Det hände Larstam. Han var lycklig med sitt arbete och då blev han plötsligt avskedad och började han mörda lyckliga människor med hjälp av sitt nya arbete som brevbärare. Han läser olika av de brev som han måste sortera och väljer de lyckligaste människor för att senare döda dem.

Eftersom vi kan följa Åke Larstams tankar och handlingar i romanen, liksom vid Stefan Fredman i *Villospår* och Yvonne Ander i *Den femte kvinnan*, får vi mycket information om Larstams förfluten, karaktär, tillvägagångssätt och bevekelsegrunder. Det synes att Larstam var 'ett hunsat och eftersatt barn som aldrig lärt sig något annat än konsten att gömma sig och undkomma'⁵⁷. Det återkommer när han utför morderna till exempel. Han gömmer sig mellan träd och i vatten och har alltid en flyktväg i bakhuvudet. Men det är inte bara när han utför morderna att han har platser att gömma sig eller vägar att komma undan. Huset där han bor har ett ljudisolerat rum där han håller sig undan för resten av världen. Samtidigt är huset byggt på ett sådant sätt att han kan fly genom bakkörren när det behövs. Dessutom har han lärt sig att leva ett nästan osynligt liv.

Larstam föddes den 10 november 1952 i Eskilstuna. Han gjorde sin militärtjänst och studerade i Göteborg. Han arbetade som ingenjör i Stockholm men blev sparkad eftersom han var för osjälvständig och höll alltid med med andra. Därefter omskolade han sig till postiljon och flyttade till Höör. Till slut kom och bosatte han sig i Ystad. Han är ogift och har inga barn eller andra närmaste anhöriga. Han är postiljon men vikarier ibland som brevbärare. Medan sitt arbete sjunger han psalmer, mycket tysta för att inte störa de andra. Han beskrivs som tillbakadragen, vänlig, hjälpsam, plikttrogen, noggrann och tjänstvillig. Albinsson, föreståndare vid Posten, säger att 'den enda gång [han] såg [Larstam] sur var när andra skrattade och var glada'⁵⁸. Dessutom är han autistiskt likt. Han räknar hela tiden vindstötarna, bara dricker ett speciellt te från Shanghai, kan inte utan sin morgongymnastik och ändrar inte sina vanor. Han har, i sina egna ögon, bara en ovana

⁵⁶ Mankell, 1997, s529.

⁵⁷ Mankell, 1997, s531.

⁵⁸ Mankell, 1997, s457.

och det är att snusa. Han tror att det inte passar honom och det är det enda han vill sluta med. Han har också två konstiga egenskaper. Så har han bacillskräck. Han tvättar sina händer mycket ofta och är rädd för att bli förkyld. Dessutom är han en självplågare. Så har han till exempel ingen madrass på sin säng.

Som redan sagt härovanför hade Svedberg och Larstam ett homosexuellt förhållande. De höll det hemligt för alla de andra de kände. När de gick ut tillsammans klädde Larstam ut sig till kvinna. Han gör det också när han går ut ensam. Det är genom denna kvinna att Wallander och resten av polisen kommer Larstam på spåren. Wallander upptäcker ett foto av kvinnan hos Svedberg. Kvinnans namn är Louise. Wallander följer henne till Köpenhamn och där upptäcker han att Louise är en man, förmodligen mannen de letar efter som mördaren av Svedberg och alla de andra. Slutligen lyckas de gripa mannen och då inser de att de hade ännu att göra med ett monster, även om Wallander är kapabel att känna än viss sympati för Åke Larstam:

Efteråt hade alla som kommit i kontakt med [Larstam] slagits av hans försynta och tillbakadragna väsen. De hade förväntat sig ett monster, och de hade om man såg till handlingar han begått naturligtvis också gripit ett monster. Men det var inte en människa Sture Björklund⁵⁹ kunde karikera och sedan föreslå sin uppdragsgivare inom den internationella skräckfilmindustrin. Wallander hade ibland tänkt att Åke Larstam var den vänligaste människa han någonsin hade träffat.⁶⁰

Huvudämnet i denna roman är människor som blir en utstött person i samhället. Åke Larstam var en ingenjör innan han avskedades och bytte om sig till postiljon. Det finns en stor skillnad mellan dessa två arbete och Larstam har aldrig riktigt förstått varför han blev avskedad. Han var bra i sitt arbete, men det var han inte när det gällde sina sociala kontakter.

⁵⁹ Sture Björklund är en kusin till Karl Evert Svedberg som arbetar som konsult för amerikanska filmsällskap som producerar monsterfilmer. Han ritar monster.

⁶⁰ Mankell, 1997, s527.

3.2.5. *Tynnes Falk, Fu Cheng och Carter i Brandvägg*

Brandvägg är den åttonde delen i deckarserien om huvudinspektör Kurt Wallander. Liksom i *Mördare utan ansikte* och *Den femte kvinnan* finns det två olika mord i romanen som bara vagt kan kopplas ihop.

Det första mordet utförs genom två unga flickor. Eva Persson är 14 år och Sonja Hökberg 19. I början påstår flickorna att de gjorde det tillsammans men på slutet synes det att det förmodligen bara var Sonja Hökberg som slog ihjäl taxichauffören. För att göra det använde hon en hammare och en kniv. Flickorna hävdar att de mördade taxichauffören för att de behövde pengar. Polisen kan och vill inte tro det. Så när de upptäcker att Sonja blev våldtagen en gång genom taxichaufförens son inser de att Sonja mördade taxichauffören för att hämna sig. Flickorna sätts i fängelse men Sonja ser chansen att rymma ifrån polisstationen. Några dagar senare hittar polisen henne i en transformatorstation, mördad. Hon är så svartbränd att hon blev helt oigenkännlig. Det är med hjälp av hennes väska att polisen kan identifiera liket som Sonja Hökberg. Hon har en fraktur i bakhuvudet, något som hon inte kan ha gjort själv. Det bekräftar att det var ingen självmord eller olycka, utan ett mord. Om hon var redan död eller bara medvetlös när hon kastade i elnätet vet polisen inte. Eftersom Sonja blev kastad i en av de viktigaste transformatorstationerna i södra Sverige förorsakade hennes lik ett strömavbrott i en stor del av Skåne. Frågan är bara varför Sonja, själv en mördare, blev mördad. Polisen förmodar att hon visste för mycket och att mördaren var rädd att hon skulle berätta det hon visste för polisen. Sonjas mord är det första mordet som utförs av Fu Cheng, vems egentliga namn är Hua Gang, på uppdrag av en man som heter Carter. Denna Carter bor i Luanda, Angolas huvudstad. Sonja Hökberg blev alltså kallblodigt avrättad.

Det följande mordet som Fu Cheng begår, också på uppdrag av Carter, är mordet på Jonas Landahl. Jonas är Sonja Hökbergs pojkvän. Han arbetade, liksom Fu Cheng, för Carter men visste också för mycket. Han dör i maskinrummet av en Polenfärja. Cheng och Landahl måste ha känt varandra eftersom det finns inga spår av bråk eller våld. Landahl tvingades inte att gå ner till maskinrummet, utan följde mördaren frivilligt. Sedan kastade Cheng honom 'ner i det oljeblandade vattnet runt propelleraxeln'⁶¹. Det som återstår av Landahl ser inte bra ut. 'Det var som om någon hade slängt ner en nyslaktad djurkropp på

⁶¹ Mankell, 1998, s404.

botten av fartyget.⁶² Även hans kropp förorsakar problem eftersom färjan drabbas av försening. Liksom sin flickvän blev han avrättad.

Vid det här laget börjar Wallander och hans lag ana vem som mördaren är. De hittar mördaren med hjälp av någon som rastade sin hund: Cheng befinner sig i ett litet skogsområde. Wallander och Martinsson går efter honom. Cheng börjar skjuta på dem, men trots det bestämmer Wallander att fortfarande försöka få tag på honom, även om det är för farligt. Men innan Wallander lyckas gripa Cheng skjuter han sig själv. Ann-Britt Höglund tror att han gjorde det eftersom 'han insåg att han inte skulle komma undan'⁶³. Dessutom '[misstänker de] att människorna som ligger bakom det som sker är fanatiska. Till slut kanske han vände den besattheten mot sig själv'⁶⁴. Wallander, och resten av polisen, tror att det är slut nu, att de har gripit mördaren. Men de vet inte att Cheng arbetade för Carter och att denna Carter är på väg till Sverige från Angola.

Sista mordet i romanen är mordet på Elvira Lindfeldt. Hon arbetar, liksom Fu Cheng och Jonas Landahl, för Carter. Wallander känner henne genom en annons han satte i en tidning. Hon svarade på annonsen och de började träffa varandra. Det som Wallander inte vet är att Elvira gör det på uppdrag av Carter. Carter upptäckte Wallanders svaghet – ensamheten – och använde den för att få reda på hur mycket information Wallander har samlat om morden och motivet i mordutredningen. Det är det Elvira måste reda ut. Wallander litar på henne och anförtror henne en viktig medhjälpare från utredningen. Denna medhjälpare, Robert Modin, är i fara och kan inte stanna hos sina föräldrar. Därför måste han gå och bo hos Elvira för några dagar. Wallander inser inte att han sätter Robert Modin ännu mer i fara. När han upptäcker att Elvira inte är den hon säger börjar han oroa sig. Han går till Elviras hus och upptäcker att hon är död och att Robert Modin är borta. Elvira blev ihjälskjuten med en skott i nacken. Det var Carter själv som sköt henne. Varför Elvira Lindfeldt måste dö får vi ingen riktig förklaring till. Enligt Modin visste hon för mycket och behövdes hon inte längre. Dessutom, förmodar Wallander, '[måste Carter] ha varit desperat när han kom till Sverige'⁶⁵. Det var också Carter som tog med Modin. Han gjorde det för att Wallander skulle känna sig tvingad att sluta utredningen och i stället hjälpa Carter.

⁶² Mankell, 1998, s281.

⁶³ Mankell, 1998, s412.

⁶⁴ Mankell, 1998, s412.

⁶⁵ Mankell, 1998, s442.

Som vi kan läsa härovanför är det Carter som är den egentliga mannen polisen letar efter. Carter är snart 60 och ogift. Trots det har han fyra barn hos olika kvinnor. Han arbetade som ekonom hos Världsbanken men blev besviken i deras strategier att hjälpa de fattiga länderna. Enligt honom var dessa strategier felaktiga eftersom de rika fortfarande blir allt rikare medan de fattiga blir allt fattigare. Tillsammans med Tynnes Falk hade han en plan att förbättra världen. Tynnes Falk är mannen som hittades död vid en bankomat. Polisen tror att han blev mördad. De tror det eftersom hans före detta fru påstår att han hade många fiender. Dessutom skulle han aldrig ha ramlat ner, död på marken. Något som Falks läkare bekräftar. Han påstår att Falk var lika frisk som en tjugooåring. Trots allt det var Falks död en olycka. På slutet verkar det att han dog av en hjärtattack eller något liknande. Dock finns det flera länk mellan hans död och de andra mord. Efter att polisen hittade Sonja Hökberg i transformatorstationen försvann Tynnes Falks kropp från polisstationen. I stället för kroppen ligger där nu ett relä som liknar det från transformatorstationen. När Falks kropp dyker upp igen, ligger den på nytt vid bankomaten och är två av hans fingrar borta. Allt tyder på att det är samma person, alltså Fu Cheng, som gjorde dessa saker. Det var han som växlade Falks kropp mot reläet och det var han som ställde kroppen tillbaka vid bankomaten. Detta sker allt på uppdrag av Carter. Carter och Falk har känt varandra för 20 år. De träffades i Luanda. Carter bodde där och Falk var i Angola för ett konsultuppdrag. De började tala och insåg att de hade samma politiska och moraliska uppfattningar. De trodde att världen var för korrumpad och de försökte hitta en lösning för att ändra det. De gjorde en plan där världens ekonomi skulle rasa samman så att den kunde byggas upp igen på ett nytt och bättre sätt. Allt skulle börja vid bankomaten där Tynnes Falk hittades död. Bankomaten var gömstället för viruset som 'skulle slå ut hela det globala finansiella systemet'⁶⁶. Men några dagar innan de skulle utföra sin plan dör Falk och Carter grips av paniken. Han tror att han inte kan utföra planen ensam. Dock fortsätter han, med många döda som följd.

Carter och Falk var inte ensamma med sina idéer och planer. De hade 'utvecklat sig till två udda men övertygande profeter'⁶⁷. Det synes att Falk gick till överdrift med det. I sitt kontor hade han ett hemligt rum där det står en altare och en stor bild av Falk själv med

⁶⁶ Mankell, 1998, s437.

⁶⁷ Mankell, 1998, s441.

en fjärrkontroll i handen. Det verkar om han tillbad sig själv. Carter och Falk övertygade människor liksom Fu Cheng, Elvira Lindfeldt och Jonas Landahl att följa med i deras hemliga organisation. När de inte längre behövdes blev de alla tre mördade. Carter och Falk är fanatiker. De skulle ha gjort allt för att nå sitt mål. Men Falk dör innan det hela knappt hinner börja och Carter blir ihjälskjuten av Wallander.

Ett ämne som återkommer i denna roman är missbrukandet av flickor. Samma ämnet förekommer i *Villospår*. Sonja Hökberg mördar taxichauffören eftersom hon vill hämna det hans son en gång gjorde mot henne. Han våldtog henne. Men ämnet som betonas mest i romanen är sårbarheten av samhället själv. Trots att vi kan kommunicera med hela världen med hjälp av internet, resa omkring hela världen med olika transportmedel eller förtjäna pengar i vårt vardagsrum måste det bara hända en ting som stör det hela kommunikationsnätverket. Ett lik kastas i en transformatorstation och en stor del av Skåne sitter utan elektricitet. Ett lik kastas i en propelleraxel och en färja har försening. Falk och Carter planerar att släppa lös ett virus som kan slå ut det hela finansiella systemet och hela världen skulle befinna sig i ett stor kaos. Det är samhällets sårbarhet. Wallander inser att Falk och Carter avslöjade något viktigt. 'Mitt i all brutalitet och övermänniskoförvirring kunde Wallander ändå inte komma ifrån att Falk och Carter avslöjat något som var viktigt. Sårbarheten i det samhälle de levde i var större en någon kunnat ana.'⁶⁸ Tankar och samtal om samhällets sårbarhet upprepas många gånger i romanen, men det är Ann-Britt Höglund som uttrycker det bäst:

Jag var här en gång i somras och lyssnade på en föreläsning av en framtidsforskare. Jag har glömt hans namn. Men han berättade om hur det moderna samhället blir allt bräckligare. På ytan lever vi med allt tätare och snabbare kommunikationer. Men det finns en osynlig underjord. Som till slut gör att en enda dator kan lamslå en hel värld.⁶⁹

Men oavsett allt detta är Tynnes Falk, Fu Cheng och Carter brottslingarna. Fu Cheng och Carter är dessutom hänsynslösa mördare, liksom all de andra i denna förteckning. Frågan är nu om all dessa mördare har något gemensamt.

⁶⁸ Mankell, 1998, s444.

⁶⁹ Mankell, 1998, s384.

3.3. Det gemensamma hos mördarna

Vid första åsynen ser överblicken över Henning Mankells mördare mycket heterogen ut. Det finns en kvinnlig mördare (Yvonne Ander), en mycket ung mördare (Stefan Fredman), en ganska gammal mördare (Carter), olika utlänningar som mördare (Andreas Haas, Lothar Kraftzcyk och Fu Cheng), och en medelålders, svensk, manlig mördare (Åke Larstam). Dessa mördare har ett olikt antal offer. Antalet skiftar från ett (Carter) till åtta (Larstam) och allt som befinner sig däremellan. Andreas Haas, Lothar Kraftzcyk och Fu Cheng dödar två människor, Yvonne Ander tre och Stefan Fredman fem. Dessutom har alla dessa mördare olika motiv. Några vill bara ha mycket pengar (Andreas Haas och Lothar Kraftzcyk), några andra vill ändra och förbättra världen (Fu Cheng och Carter), en hämnar sin mors död och allt det onda som hände kvinnor (Yvonne Ander), en vill hjälpa sin syster (Stefan Fredman) och en tål inte att människor omkring honom är lyckliga (Åke Larstam). Så hur skulle man kunna tala om det gemensamma hos Henning Mankells mördare? Det går eftersom det finns några saker som mördarna har gemensamt liksom sitt karaktär, ensamheten, jämförelsen med monster, sin önskan att döda Wallander, sin död och sin sociala bakgrund.

3.3.1. Mördarnas karaktär

Det finns många likheter i mördarnas karaktär. Förutom vid Andreas Haas och Lothar Kraftzcyk kan vi följa delar av historien genom mördarnas ögon. Det betyder att vi får mycket information om deras tankegång, tillvägagångssätt och karaktär. Så har de alla mycket tålamod. Stefan Fredman väntar vid mordet på Gustaf Wetterstedt och Arne Carlman flera timmar innan han bestämmer att det är det rätta momentet att döda dem. Detsamma gäller Yvonne Ander. Vid det första mordet hon begår väntar hon tills Holger Eriksson har drunknat i sitt eget blod. Hon väntar och ser honom dö. För hennes andra mord har hon tålamod nog att låta Gösta Runfeldt sakteliga försvagas tills han nästan inte längre kan stå på sina egna ben. Också Åke Larstam är tålmodig. När han äntligen bestämmer att utföra sitt första mord på de tre ungdomarna har han väntat nästan hela natten. Han satt gömt och betraktade hur ungdomarna njöt av deras midsommarnattsfest innan han skjuter dem. Vid sista mordet väntar Larstam i vattnet tills fotografen och

bröllopsparet kommer fram till stranden. Även från Fu Cheng vet vi att han är tålmodig eftersom vi får en beskrivning av hur Fu Cheng betraktar sin egen tålmodighet. Han tror att 'andning och tålmod [hänger] ihop'⁷⁰. Det är därför att han räknar sina andetag när han väntar för att utföra sina jobb som Carter bad honom göra. Carter själv har ingen tålmod när han mördar Elvira Lindfeldt, utan hade den när han väntade tills han kunde, tillsammans med Tynnes Falk, utföra sin stora plan. Men nu, när Tynnes Falk är död, tappar han tålmodigheten och grips av panik.

Tålmodigheten är alltså en viktig egenskap för dessa mördare.

Men mördarna är inte bara tålmodiga, utan också välplanerade. Undantag är Andreas Haas, Lothar Kraftzcyk, Fu Cheng och Carter. Haas och Kraftzcyk utför ett snabbt rånmord, medan Fu Cheng och Carter avrättar sina medhjälpare. Men Stefan Fredman, Yvonne Ander och Åke Larstam har alla tre noga planerat när, var och hur de ska mörda sina offer. Stefan Fredman baserar sig på sin systems dagbok för att välja sina offer. Därefter skuggar han de för några dagar för att få reda på deras vanor och ovanor. Sedan väljer han ut en lämplig plats för att mörda dem. Slutligen genomgår han sin stora förväxling och ger han sig iväg för att döda. Det bästa exemplet på Stefan Fredmans tillvägagångssätt är mordet på sin far. Först kör Stefan till en parkeringsplats. Sedan ringar han sin far och säger att han är Peter, en vän till faren. Han säger att hans far måste komma över eftersom han har något för honom. När faren anländer till parkeringsplatsen slår Stefan honom medvetslös, ställer honom i hans egen bil, kör honom till mordplatsen och torterar honom innan han mördar honom. Därefter kör han till ett torg i Ystad och lägger liket i en grop. Slutligen ställer han farens bil på Sturups flygplats och kör hem igen med sin moped som han ställde vid flygplatsen några timmar tidigare. Mordet är verkligen noggrant planerat, liksom alla andra mord Stefan Fredman begår.

Yvonne Ander har ett ungefär samma tillvägagångssätt. Hon väljer sina offer med hjälp av papperslappar och en loggbok. När hon har ett namn på följande offret går hon genom detaljerna hon har av detta offer och tänker ut en plan för att döda offret på ett sätt som avspeglar offrets våldsamhet mot kvinnor. Ett exempel på det är mordet på Holger Eriksson. Han dör spetsad i ett dike. Yvonne har tillverkat de nio spetsiga bambupålar själv, slagits ner dem i dikets botten och sågat igenom spångens plankorna. I samma diket

⁷⁰ Mankell, 1998, s181.

ligger Krista Haberman begravd. Det var Holger Eriksson själv som mördade henne och begravde henne i detta dike. Alltså dör han på samma platsen där han gömde sitt våldsdåd. Yvonne Ander använder samma taktik för alla sina mord: hon planerar noga det hon ska göra, ser till att det finns en avspeglning av mannens våldsamhet i deras död och utför det in i minsta detalj. Dessutom sker det allt enligt en stram tidstabell.

Åke Larstam, till slut, följer samma mönstret. Han väljer sina offer genom att läsa deras brev. Han är postiljon och vikarierar som brevbärare och kan alltså lätt få tag på olika brev. När han har valt sina offer börjar han planera var och när han ska döda dem. De tre ungdomarna, till exempel, följdes av Larstam för flera månader innan han hade tillräckligt information. Därutöver ser han till att han alltid har en flyktväg för att komma undan när något skulle, trots alla förberedelser, gå fel. Och liksom Yvonne Ander litar han på tiden. Hon har sin tidstabell, han har sin inre klocka. Men Larstam begår inte bara mord som är välplanerade liksom dem på ungdomarna eller på bröllosparet, utan också snabba mord. Morden på Svedberg eller Isa Edengren är sådana snabba mord, utförda utan riktig plan.

Trots att mördarna anser sig själva vara nästan oantastliga eftersom de är så tålmodiga och välplanerade inser de att de har också några svagheter. Igen kan vi inte säga så mycket om Andreas Haas och Lothar Kraftzcyk eftersom vi kan inte följa deras tankar. Det samma gäller nu också Fu Cheng. Men en mördare liksom Stefan Fredman säger själv att sin enda svaghet är att han vill berätta för Kurt Wallander och de andra polismän att det var han som mördade Wetterstedt och de andra. Det är också därför att Stefan går tillbaka till mordplatsen och betraktar poliserna medan deras arbete.

Yvonne Anders svaghet liknar Stefans. Hon vill inte att poliserna tycker att det är en man som gick och mördade alla dessa män. Hon vill att man vet att det var en kvinna som gjorde det. Det är därför att jag tror att det var ingen tillfällighet, utan avsiktligt att Yvonne tappade en lösnagel vid mordplatsen av Gösta Runfeldt. Som om hon ville ge poliserna en tipp om vem det är de letar efter.

Åke Larstam, däremot, har en helt annan svaghet: han snusar. Han vet att det är en ovana och vill sluta med det eftersom det inte passar honom men han lyckas inte. Larstams svaghet är en små svaghet men trots det tycker han inte om att ha den.

Carters största svaghet är förmodligen Falks död. Han tappar tålmodigheten och måste omorganisera planen. Han måste det göra ensam, utan Falk som var ett stort stöd och

tillförlit för Carter. Men nu, när Tynnes Falk är borta grips Carter av panik, särskilt när han upptäcker att någon håller på att bryta sig in i Tynnes Falks dator. Då bestämmer han att resa till Sverige för att försöka lösa problemet själv, även om han känner sig orolig och oskyddad i Europa. Han trivs mycket bättre i Afrika. Det kan man betrakta som en annan svaghet eftersom Carter känner sig osäker när han befinner sig utanför Afrika.

Mördarna har alltså några karaktärsdrag gemensamt, som vi kan se av denna överblick. De är tålmodiga och välplanerade när de har bestämt sig att döda någon. Men de är inte perfekta – om man kan säga att en mördare är perfekt – eftersom de har också sina svagheter. Deras karaktär består följaktligen av positiva och negativa drag vad som gör mördarna mera mänskliga.

3.3.2. Mördarnas ensamhet

Det är inte bara i deras karaktär att det finns likheter, utan alla mördare är också mycket ensamma. De flesta av de är ogifta och har inga barn, liksom Yvonne Ander och Åke Larstam. Skillnaden mellan dessa två är att Åke Larstam verkligen har nästan inga andra personer av viss betydelse i sitt liv. Undantaget är Karl Evert Svedberg. Men när Svedberg börjar ställa för mycket frågor mördar Larstam honom. Dessutom påstår Larstam att han har ingen familj, även om han har en syster kvar. De såg varandra bara en gång om tre år. Larstams ensamhet betonas genom att han har ett ljudisolerat rum där han gömmer sig för resten av världen. Där hör eller ser han ingenting. När han befinner sig därinne tror han att han är mittpunkten av världen där han kan tänka och göra det han vill:

Detta rum var hans centrum. Här kunde han tänka alldeles klart. På det som hade hänt och det som skulle ske. Det ljudisolerade rummet var en mittpunkt. Här rådde en klarhet som han inte kunde uppleva någon annanstans. Här behövde han aldrig tänka på vem han var. Inte heller på att han hade rätt. Rätt i att ingen rättvisa existerade.⁷¹

⁷¹ Mankell, 1997, s142.

I motsats till Åke Larstam har Yvonne Ander några människor med viss betydelse i sitt liv. Hennes mor var den viktigaste personen hon hade i sitt liv tills hon blev mördad i Algeriet. Det enda som återstår henne är hennes pratgrupp för misshandlade och missbrukade kvinnor, men de är inte Yvonne Anders bästa väninnor. Det är snarare tvärtom. På slutet av romanen börjar Yvonne även förakta dessa kvinnor eftersom de inte bjuder motstånd mot de män som misshandlar eller missbrukar dem. Mordet på modern är en vändpunkt i Yvonne Anders liv. På momentet hon fick veta att hennes mor var död bestämde hon att hämna denna meningslösa död. Efter hennes mors död hade Yvonne ingen familj kvar och blev hon allena.

Men det är inte bara Yvonne Ander och Larstam som är ensamma. Carter är till exempel lika ensam som dem, även om han har olika människor tätt omkring honom. Carter bor i ett stort hus i Luanda, Angolas huvudstad, med mycket tjänstefolk. De är huvudsakligen där för att skydda honom emot våldet i det fattiga landet han bor i. Dessutom har han fyra barn, tre flickor och en pojke, som han nästan aldrig träffar. Han är inte gift, utan har två svarta älskarinnor som han växlar mellan. All dessa människor spelar en roll i Carters liv men har ingen stor betydelse. Den enda människan som står nära Carter är Tynnes Falk, mannen som har samma uppfattningar om världens ekonomi, politik och sårbarhet. Och just liksom vid Yvonne Ander börjar Carter mörda när hans stöd och tillförlit är borta. Den enda skillnad är att Falk inte blev mördad liksom Yvonne Anders mor, utan att han fick ett hjärtattack.

Stefan Fredmans ensamhet liknar på något sätt Yvonne Anders och Carters ensamhet. Trots att det finns olika människor i deras liv har de inte några intima band med dem, förutom med en. Stefan Fredman har en far, en mor, en lillebror och en syster. Om Stefans föräldrar är frånskilda vet vi inte, men det är väl så att Stefans far inte längre bor hemma. Dessutom hatar Stefan sin far och vill inte ha någon kontakt med honom. Hans mor, å andra sidan, är hemma men hon är oftare berusad än nykter. Stefan kan alltså inte riktigt lita på henne. Dessutom är det han som måste sköta hushållet och ta hand om sin lillebror, Jens. Jens är för lite för att kunna föra några riktiga samtal med honom. Därutöver blev Jens så rädd för sin far att han helt och hållet slutade tala. Den enda Stefan verkligen hade ett starkt band med var sin syster, Louise. Det är för henne att han börjar mörda därför att han vill att hon ännu blir frisk så att hon kan komma hem igen. Nu

går det inte eftersom hon vistas på sjukhuset, djupt psykotisk. Stefan saknar henne och vill göra allt så att hon kan lämna sjukhuset. Påfallande i denna roman är förklaringen till Stefans namn. Föräldrarna valde detta namn eftersom de trodde det var ett fint och populärt namn. Dessutom '[skulle han] slippa ett namn som han skulle vara ensam om'⁷². Men även om han har ett populärt namn som många människor har, slipper han inte själva ensamheten.

Om Andreas Haas och Lothar Kraftzcyk har någon familj vet vi inte. Väl är det så att de bara har varandra i ett land de inte känner. Man skulle alltså kunna säga att de är ensamma också. De bor på olika flyktingförläggningar, har inget (legalt) arbete, har inga pengar och talar förmodligen nästan ingen svenska. De är kanske inte riktigt ensam liksom Yvonne Ander, Åke Larstam eller Stefan Fredman men de är väl isolerade i sin rörelsefrihet och har en mycket begränsad sällskapsgrupp eftersom de bara har varandra.

Alla mördare, förutom Fu Cheng där vi vet ingenting om, har ensamheten gemensamt. Visst är det så att denna ensamhet har olika innehåll hos de olika mördarna. Åke Larstam har verkligen inga särskilt viktiga personer i sitt liv. Yvonne Ander, Carter och Stefan Fredman har en sådan person i sitt liv men de blir borttagen på ett eller annat sätt. Denna borttagning är för alla tre också skälet till varför de blir en mördare. Andreas Haas och Lothar Kraftzcyk, till slut, har bara varandra i ett främmande land. Ensamheten synes att härska i Wallanderromanerna.

3.3.3. Mördarna som monster

En tredje sak som mördarna har gemensamt är att de beskrivs alla som monster eftersom de är hänsynslösa och våldsamma. Om mordet på Johannes Lövgren skriver en läkare i en officiell rapport det följande: '«Ett vansinnesdåd», skrev han. «Den här mannen har utsatts för så mycket våld att det hade varit tillräckligt för att ta livet av fyra eller fem personer.»'⁷³ Det sägs aldrig explicit att Andreas Haas och Lothar Kraftzcyk är monster, men de är lika, eller kanske mera, våldsam som de andra så att de skulle kunna tillhöra 'monstergruppen'.

⁷² Mankell, 1995, s104.

⁷³ Mankell, 1991, s32.

Den första mördaren som verkligen anses som ett monster är den 14-åriga Stefan Fredman. Det är Wallander som säger att mördaren är 'försiktig, förslagen och fullständigt utan mänskliga hänsyn'⁷⁴. Och så går han vidare: 'för första gången i mitt liv har jag en känsla av att det är ett **monster** som går löst'⁷⁵ (min betoning). Men Stefan följs snabbt av Yvonne Ander och Åke Larstam. Det är bara på slutet av *Den femte kvinnan*, när Yvonne Ander berättar hur hon mördade Gösta Runfeldt att Wallander börjar betrakta henne som ett monster:

[H]on hade bundit honom vid trädet och sedan strypt honom. Det var först då, i det ögonblicket som hon hade förvandlats till ett odjur i Wallanders ögon. Om hon var man eller kvinna spelade ingen roll. Hon blev ett **monster** som han var glad att de hade lyckats stoppa innan hon hade hunnit döda Ture Grundén eller någon annan på den makabra lista hon upprättat.⁷⁶ (min betoning)

Innan dess är hon 'bara' en galen kvinna som mördade tre män. Men hon berättar sin historia utan att visa någon form av ånger eller skuld känsla och det är därför att hon blir ett monster i Wallanders ögon.

Åke Larstam är följande monster som Wallander och sina män tar fånga. I motsats till Yvonne Ander, där han hade lätt att tro att hon var ett monster, har Wallander det svårare att betrakta Larstam som ett monster:

Efteråt hade alle som kommit i kontakt med [Larstam] slagits av hans försynta och tillbakadragna väsen. De hade förväntat sig ett **monster**, och de hade om man såg till de handlingar han begått naturligtvis också gripit ett **monster**. Men det var inte en människa Sture Björklund kunde karikera och sedan föreslå sina uppdragsgivare inom den internationella skräckfilmindustrin.⁷⁷ (min betoning)

På vissa moment känner Wallander till och med sympati för mannen som mördade en arbetskamrat och sju andra människor. Dock inser Wallander att Larstam framförallt är en hänsynslös och våldsam mördare, liksom de två tjeckerna, Stefan Fredman och Yvonne

⁷⁴ Mankell, 1995, s266.

⁷⁵ Mankell, 1995, s266.

⁷⁶ Mankell, 1996, s464.

⁷⁷ Mankell, 1997, s527.

Ander. De ända två män som kanske inte riktigt kan betraktas som monster är Fu Cheng och Carter. De är hänsynslösa män men inte så våldsamma som de fem andra mördarna. Dessutom betraktar Wallander eller någon annan av polisen dem aldrig som monster. Trots det kan vi besluta att de flesta av mördarna länks ihop med idén monster.

3.3.4. Mördarnas önskan att döda Wallander

Förutom det faktum att de sju personerna i de olika romanerna mördar åtminstone en människa har de också alla syftet att döda Wallander. Några av mördarna griper tillfället för att försöka döda Wallander, andra planerar det noga.

Andreas Haas och Lothar Kraftzcyk tillhör den första gruppen. De står på marknaden när Martinsson och Wallander upptäcker dem. Haas och Kraftzcyk är beväpnade och börjar skjuta på de två polismännen men ingen blir sårad. Martinsson lyckas gripa Haas, medan Wallander efterföljer Kraftzcyk till stranden. Där kämpar de med varandra. Kraftzcyk har en kniv, Wallander bara en åra som låg på stranden. De kämpar varandra tills Wallander lyckas slå Kraftzcyk medvetslös med åran. Wallanders liv är alltså i fara två gånger: första gången när de två männen börjar skjuta och andra gången när Kraftzcyk ger sig på Wallander med en kniv.

Samma tillfällighet används av Yvonne Ander. Efter att hon blir upptäckt i sitt hus flyr hon iväg. Wallander inser att hon gömmer sig på Holger Erikssons gård och han går dit tillsammans med Ann-Britt Höglund. De delar upp sig: Ann-Britt går ena vägen, Kurt Wallander en annan. För sent inser han att Yvonne Ander fick tag på Hanssons pistol när hon slog ner honom på perrongen. Hon skjuter och träffar Ann-Britt. På samma moment skjuter Wallander Yvonne Ander ner. I denna roman är Wallanders liv minst i fara, dock befinner han sig i en farlig situation där han kunde ha blivit skjuten i stället för Ann-Britt Höglund. Yvonne skulle inte ha tvivlat att skjuta på honom också om hon hade kunnat.

De andra fyra mördarna, Stefan Fredman, Åke Larstam, Fu Cheng och Carter, tar Wallander med i sina planer. Stefan Fredman börjar redan tänka på att döda en polisman efter mordet på sin far. Han ska använda polismannens skalp som ett extra offer i den händelse att Åke Liljegren inte skulle komma tillbaka från sin resa. Stefan bestämmer att låta slumpen välja vilken polis som ska vara offret. Det är Wallander som får äran. Stefan

får tag på nycklarna till Wallanders lägenhet. Med hjälp av dem tar han sig in i lägenheten och betraktar Wallander och Linda när de sover. Då avgör han att han ska döda både Wallander och Linda några dagar senare. Innan han ska utföra denna plan mördar Stefan Åke Liljegren som ändå återvände från sin resa och Hans Logård. Även efter Liljegren återvände vill Stefan fortfarande utföra sin plan att döda Wallander och Linda eftersom han började tro att deras skalper är nödvändiga för hans systems tillfrisknande. Efter att ha mördat Logård ringer han Wallander och lurar honom att komma till Wetterstedts hus. När Wallander anländer vid huset ger Stefan sig på Wallander med en av sina yxor. Han missar Wallanders huvud och när han vill angripa honom en andra gång upptäcker han Ann-Britt som följde med och flyr undan för henne. Och Wallander överlever ännu ett angrepp mot sitt liv.

Det följande allvarliga angreppet sker två år senare – Yvonne Ander vågar sig på ett halvhjärtat försök ungefär ett år efter Stefan Fredman – när Åke Larstam dyker upp i Ystad. Efter att ha dödat fotografen och bröllopsparet vill Larstam egentligen sluta mörda för ett år men han lyckas inte:

Tanken på att han så lätt hade undkommit gjorde honom upphetsad. Det manade honom att gå vidare. Trots att det innebar ett problem. Han hade inga utvalde människor att döda. Lagret var tömt. Enligt den ursprungliga planen skulle han nu ha väntat. Kanske så mycket som ett år. Noga tänka ut ur han skulle gå vidare för att överträffa sig själv. Han skulle vänta så länge att man hade börjat glömma honom. Tills alla skulle tro att han inte längre fanns. Först då skulle han visa sig igen. Mötet med polismannen hade ändå upprört honom. Han kunde inte längre uthärda tanken att låta det gå ett helt år innan han åter gjorde ett framträdande.⁷⁸

Det är då Larstam bestämmer att inte sluta mörda, utan att gå vidare. Han ska skapa en gåta som ingen skulle kunna utreda och för att skapa gåtan ska han döda en polisman. Han väljer Wallander som sitt nionde offer. Han ska döda honom och sedan ge honom en förklädning. Denna förklädnaden är gåtan som Larstam tänker skapa. Om han klär ut Wallander som Louise ska polisen tro att det var Wallander de letade efter som mördare av Svedberg och de andra. Men planen misslyckas eftersom Wallander hinner att fly när

⁷⁸ Mankell, 1997, s431-432.

Larstam befinner sig i hans lägenhet. När Larstam lämnar lägenheten efterföljer Wallander honom och lyckas att ta in honom genom att slå honom medvetslöst.

Sista attacken mot Wallanders liv sker ännu ett år senare. Först är det Carter som ger Fu Chang i uppdrag att döda Wallander. Han försöker olika gånger att skjuta honom. Första gången befinner Wallander sig i Tynnes Falks lägenhet. Cheng missar Wallander på håret eftersom Wallander snubblade omkull när han anade hotet och vände om sig. Det andra försöket sker när Wallander letar efter Robert Modin. Han tog vägen eftersom han var rädd. Vid detta tillfall står Wallander på en parkeringsplats. En annan bil anländer. Det synes vara den mörkblå Mercedesbussen polisen har letat efter sedan Tynnes Falks kropp låg vid bankomaten igen. Det var denna buss som transporterade kroppen. Mannen som sitter i bussen skjuter på Wallander. Igen missar han honom. Nu eftersom Wallander hukade sig för att plocka upp telefonen som ramlade på golvet när Wallander ville lägga den tillbaka i fickan. Även Fu Chengs tredje försök misslyckas. Martinsson, Wallander och Cheng befinner sig ute på åkrarna. De skjuter på varandra och Wallander går efter Cheng. Innan Wallander kan ta in honom skjuter Cheng sig själv. Cheng lyckas alltså inte i sitt uppsåt och Carter bestämmer att komma till Sverige så att han personligen kan lösa problemet. Men innan han lyckas skjuta Wallander är det Wallander som skjuter Carter. Ännu en gång överlever Wallander flera attack mot sitt liv.

Även om inte alla mördare utarbetar mordet på Wallander, så försöker de dock göra det när de får chansen. Det gäller för Andreas Haas, Lothar Kraftzcyk och i små sätt också Yvonne Ander. De fyra andra planerar mordet på Wallander noga och några av de försöker flera gånger att skjuta honom. Wallanders motto '[a]tt leva har sin tid, att vara död har sin'⁷⁹ synes att vara passande.

3.3.5. Mördarnas död

Det är inte bara mördarnas offer som dör. Lika ofta dör mördarna själv också. Det finns tre mördare som inte dör, en som skjuts av polisen och tre som begår självmord.

⁷⁹ För första gången i *Mördare utan ansikte* (s13) men den återkommer i nästan varje roman.

De tre mördarna som inte dör är Andreas Haas, Lothar Kraftzcyk och Åke Larstam. Väl är det så att de alla tre utsätts för mycket våld. Andreas Haas och Lothar Kraftzcyk råkar i svårigheter när Wallander och Martinsson upptäcker dem på marknaden. Det uppstår ett slagsmål där alla skjuter på varandra. Haas grips av polisen och Kraftzcyk lyckas att komma undan i vimlet. När Wallander äntligen får tag på honom igen börjar de bråka med varandra. Wallander bräcker Kraftzcyks nyckelben med en åra. Sedan träffar han Kraftzcyk på haken så att han stupar och Wallander kan häkta honom. Vid Åke Larstam sker ungefär samma sak. Han lyckas att fly undan med en bil men Wallander går efter honom. Efter en stund lämnar de bilarna kvar och Larstam gömmer sig vid ett träd. Wallander upptäcker honom och ger sig på honom med en planka. När plankan splittrar kastar Wallander den mot Larstams bröstorg. Sedan slår Wallander 'till med knuten näve'⁸⁰ och träffar Larstam mitt på käken. 'Det krasade till och [Larstam] stöp, utan ett ljud. Wallander vältrade sig över honom, slog ännu en gång, och ännu en, innan han förstod att mannen han hade under sig redan var medvetslös.'⁸¹ Därefter tar Wallander pistolen där Larstam mördade sina offer med och han känner 'en impuls att sätta pistolen mot Larstams panna och trycka av'⁸². Men Wallander motstår den.

Det är alltså andra gången att Wallander använder våld mot mördare och vid en av dessa gång känner han även lusten att döda mördaren. Det skulle inte vara första gången att Wallander skjuter en mördare. Han gjorde det redan i *Den vita lejoninnan*. Då sköt han en man som var med i planeringen av mordet på Nelson Mandela. Och i *Brandvägg* gör Wallander det igen. Då skjuter han Carter. Robert Modin, Carter och Wallander befinner sig vid bankomaten där viruset ska släppa lös. Carter håller Modin som gisslan medan han tvingar Wallander att slå in koden som skulle släppa lös viruset. När Martinsson kommer fram till platsen och avlossar ett skott ser Wallander chansen att ta sitt eget vapen och att rikta det mot Carter. Han skjuter och träffar Carter mitt i bröstet. Carter dör ögonblickligen.

I samma romanen begår den andra mördaren självmord. Det handlar om Fu Cheng. Han befinner sig ute på åkrarna, tillsammans med Martinsson och Wallander. Dessutom finns det fler poliser i närheten, är ännu fler polismän på vägen dit och försöker de få fram en helikopter. Cheng känner sig alltså hotat och ser ingen annan väg ut än att skjuta

⁸⁰ Mankell, 1997, s518.

⁸¹ Mankell, 1997, s518.

⁸² Mankell, 1997, s518.

sig själv. Härövanför står det redan att Ann-Britt förmodar att Fu Cheng vände besattheten som han behövde för sitt arbete mot sig själv. Fu Cheng är inte den ända mördaren som berövar sig från livet. Stefan Fredman och Yvonne Ander tar också livet av sig själva.

Yvonne Anders självmord skiljer sig från Fu Chengs självmord . Först och främst skjuts hon ner genom Wallander och måste hon till sjukhuset. Dessutom berättar hon hela sin historia för Wallander medan hon ligger på sjukhuset. Fu Cheng gav Wallander aldrig chansen att tala med honom, i motsats till Yvonne Ander som bara ville tala med Wallander och ingen annan. När hon har slutfört berätta sin historia tar hon livet av sig. Under natten tog hon flera tabletter som hon fick tag på i sjukhuset. De var tillräckligt nog för att somna bort. Man hittar henne tidigt i morgonen. Det är Per Åkesson, en åklagare, som ger Wallander beskedet. Han antyder att det kunde ha varit Wallander som gav Yvonne Ander tabletterna, men Wallander förnekar det. Trots att det var Wallander som sköt och grips henne lämnar Yvonne Ander ett avskedsbrev till Wallander. Där står det följande: 'Någonstans i Algeriet finns en okänd man som dödade min mor. Vem söker honom?'⁸³ Wallander uppfattar sista delen både som en fråga och en anklagelse. Förmodligen är det ju ingen som letar efter mördaren av Yvonne Anders mor.

Stefan, till slut, dör inte förrän början av romanen *Brandvägg*, alltså inte i sin 'egen' roman liksom vid Fu Cheng och Yvonne Ander, utan tre romaner senare. Efter att han blev anhållen av polisen skickades han till en slutna avdelning för psykiskt sjuka. Han hamnade alltså aldrig i fängelse. Tre år senare, han är sjutton år nu, '[tar han] livet av sig genom att kasta sig ner från den byggnad där han hölls inlåst'⁸⁴. Wallander går till begravningen och känner ett slags sorg, hopplöshet och förtvivlan för det som hände. Vid begravningen själv träffar Wallander en man som säger att det är bäst att sådana människor är döda. Wallander fattar det inte, trots allt hade Stefan inte ens hunnit bli arton år. Wallander säger att 'det är aldrig bäst för nån som är så ung att vara död'⁸⁵.

Inte alla mördare dör. Dock är det påfallande att mer än hälften av de gör det. Tre av de fyra mördarna som dör begår självmord och den andra blir skjuten av Wallander. De

⁸³ Mankell, 1996, s473.

⁸⁴ Mankell, 1997, s15.

⁸⁵ Mankell, 1997, s18.

som överlever blir utsatta för våld. Det verkar att mördarna blir straffade på ett annat sätt än att skickas till fängelse.

3.3.6. *Mördarnas sociala bakgrund*

Den sociala bakgrunden synes att spela en stor roll i Mankells romaner. Med undantag av Carter tillhör alla mördare en social grupp som har det svårare i samhället än de flesta andra människor. Av Fu Cheng vet vi inte vilken grupp han tillhör.

En första grupp där några av mördarna räknas till är gruppen av flyktingar och asylsökare. Det är mördare ur *Mördare utan ansikte*, Andreas Haas och Lothar Kraftzcyk, som tillhör denna grupp. De är tjecker som har kommit till Sverige för att bo där. Eftersom han känner att hans argument för att få stanna i Sverige är dåliga påstår Lothar Kraftzcyk att han 'anser sig förföljd på grund av att han tillhör en etnisk minoritet i landet'⁸⁶. Att hävda det ökar chansen att få tillstånd för att stanna. Denna minoritet Kraftzcyk påstår tillhöra är zigenarna. Varför Andreas Haas söker asyl i Sverige får vi aldrig veta. De två männen skicks från ena flyktingförläggning till en annan tills de rymmer därifrån eftersom de började 'misstänka att dom skulle få avslag på sina asylansökningar'⁸⁷. Nu bor de alltså olagligt och utan uppehållstillstånd i Sverige. Något som händer mycket ofta enligt flyktingförlägnings föreståndare Larson:

Om du visste hur många som vistas utan uppehållstillstånd i det här landet, sa han. Det finns hur många som helst. Dom bor hos varandra, förfalskar sina papper, byter namn med varandra, arbetar svart. Du kan bo ett helt liv i Sverige utan att nån frågar efter dig. Det är det ingen som tror. Men så är det.⁸⁸

Eftersom de vistas illegalt i landet har Haas och Kraftzcyk svårt att få pengarna. När de stötat på Johannes Lövgren och upptäcker hur många pengar han har ser de sin chans att på en gång berika sig.

Stefan Fredman företräder andra gruppen. I denna grupp befinner sig de barn som blev försummade och misshandlade av sina föräldrar (och resten av samhället). Jens,

⁸⁶ Mankell, 1991, s296.

⁸⁷ Mankell, 1991, s299.

⁸⁸ Mankell, 1991, s299.

Louise och Stefan bor hos sin mamma. Pappan har rymt sedan länge. Dessutom är barnen rädda för honom. Det är därför att Jens försökte sticka ut sina ögon och att Louise hamnar i sjukhuset. Polismannen Forsfält beskriver pappan så här: '[J]ag tvivlar på att Björn Fredman var särskilt generös mot sin familj. Han verkade inte vara av den sorten'⁸⁹. Det låter inte om att barnen får mycket stöd och glädja från sin pappa. Mamman dricker och missköter hushållet. Det synes att det är Stefan som tar hand om hushållet och sin lillebror. Wallander inser att förändringar i samhället spelar en stor roll i Stefan Fredmans familjeliv:

Sverige var ett land som växt sig ur fattigdomen, till stor del av egen kraft, hjälpt av lyckliga omständigheter. [...] Men den andra fattigdomen, tänkte [Wallander], [...] den kom vi aldrig åt. Den övervintrade bakom alla fasader. Och nu, när framgångarna för tillfället tycks vara förbi, när det rycks och slits i välfärden från olika håll, då kommer också den övervintrande fattigdomen, familjemisären upp till ytan igen. [...] Vi lyckades aldrig skapa ett samhälle där sådana som [Stefan Fredman] kunde känna sig hemma. När vi sprängde det gamla samhället i luften, där familjerna fortfarande hade hållit samman, glömde vi att ersätta dem med något annat. Den stora ensamheten var ett pris som vi inte visste om att vi måste betala. Eller kanske vi valde att inte låtsas om den?⁹⁰

Familjemisären där Stefan har att göra med, är alltså, enligt Wallander, en följd av samhället som förändrade. Rikdomen blev viktigare än familjelivet. Och det synes i Stefan Fredmans familjeliv. Hans far gör nästan allt för pengarna. Det är också på det sätt att Stefan lurar honom att komma till parkeringsplatsen. Dessutom finns det i lägenheten där Stefan bor med sin mamma och lillebror många saker från Bang & Olufsen, ett dyrt märke. Trots det är själva lägenheten sjabbig och bryr föräldrarna sig inte riktigt om barnen. Stefan kan göra det han vill. Mamman märker inte att han gömmer sig hela dagen i källaren för att förbereda sig för mordet och inte heller märker hon att han smyger ut på nätterna och inte kommer tillbaka förrän tidigt på morgonen. Det är bara försummade barn som kan göra det.

⁸⁹ Mankell, 1995, s223.

⁹⁰ Mankell, 1995, s260-261.

Tredje gruppen har Yvonne Ander som representant. Denna grupp hyser misshandlade och missbrukade kvinnor. Yvonne Ander själv blev inte fysiskt misshandlad, men hon såg hur hennes mor misshandlades av hennes styvfar. Det var också han som tvingade Yvannes mor att göra en abort. Allt detta lämnade sina spår hos Yvonne Ander. Mordet på hennes mor är den ordspråksmässiga droppen. Efter det bestämmer Yvonne att utföra sina planer och döda de män som misshandlade eller missbrukade kvinnor. Men framförallt vill hon hämna det faktum att hennes mor var inte tillåten att behålla sitt barn och att hon själv berövades en liten syster. Dessutom tror hon själv att '[d]et hon gjorde var riktigt'⁹¹ eftersom

[h]on hindrade att människor skulle plågas på samma sätt som hon själv. De män som hade förgripit sig och som samhället själv inte straffade lät hon vandra den tyngsta av alla vägar. Åtminstone föreställde hon sig att det var så. Att en man som berövades (*sic*) livet av en kvinna aldrig kunde förstå vad som egentligen hade hänt honom.⁹²

Även poliskåren har en viss förståelse för det som Yvonne Ander har gjort. 'Trots att hon hade skjutit Ann-Britt Höglund. Trots att hon hade angripit och dödat män.'⁹³ Ändå förstår polisen att Yvonne var fel eftersom hon tog lagen i egna händer. Och det går inte i en rättstat där brottslingar blir dömda i en rättegång. Det synes att misshandlade och missbrukade kvinnor vållar en antydd sympati för den som hämnar dem. Trots allt utgör dessa kvinnor en sårbar grupp i samhället som måste skyddas, men inte av människor som handlar efter eget godtycke.

Åke Larstam, till sist, befinner sig i fjärde och sista gruppen. Denna grupp innehåller de som blev en utstött person i samhället. Larstam själv blev avskedad som ingenjör eftersom sina sociala kontakter var inte bra:

⁹¹ Mankell, 1996, s411.

⁹² Mankell, 1996, s411.

⁹³ Mankell, 1996, s470.

Han var för osjälvständig. Han höll alltid med. Trots att vi insåg att han hade en avvikande mening. Det går inte att resonera med en människa som bara tänker på att vara andra till lags. Det för aldrig diskussionen framåt.⁹⁴

Larstam passade helt enkelt inte in i gemenskapen. Det är det Larstams före detta chef på ingenjörsbyrån ger som förklaring till uppsägningen. Efter avskedet byter Larstam sig om till postiljon och börjar arbeta vid posten. Dessutom gömmer han sig i sitt eget hus, i sitt ljudisolerat rum. Larstam kommer alltså från ett arbete där han hade en viktig anställning till ett arbete som inte längre betyder mycket för honom. När han då bestämmer att börja mörda hämnas han sin otur som, i sina ögon, förorsakades av samhället. Det är därför att han godtyckligt väljer de gladaste människor för att dö. Wallander sammanfattar Larstams liv och olycka så här: Larstam var

[e]tt hunsat och eftersatt barn som aldrig lärt sig något annat än konsten att gömma sig och undkomma. Som inte hade orkat med att bli utkastad från ingenjörsbyrån. Och som sedan bestämt sig att leende människor var onda människor.⁹⁵

Wallander tror dessutom att Larstam inte är något undantag. Däremot tror han att det finns '[a]llt fler obehövda människor [som] skulle slås ut till ovärdiga liv i obarmhärtiga marginaler. Där skulle de stå och stirra in på de som hamnat på den rätta sidan, de som förunnats en orsak att vara glada.'⁹⁶ Ett bra exempel på det ur realiteten är det som hände 30 april 2009 i Apeldoorn i Nederländerna. Då körde en man som just blivit avskedad in i en grupp människor som väntade tills den kungliga familjen skulle passera. Åtta människor, varunder mannen själv, dog. Den mest logiska förklaringen till varför mannen gjorde det är att han inte längre orkade se alla de glada människor omkring honom. Den kungliga familjen var en slags kulmination av det lyckliga och det glada och alltså det perfekta målet för sin plan.⁹⁷ Mannen kunde ha varit Åke Larstam.

Som redan sagt tillhör Carter ingen eftersatt grupp. Han är pensionerad och har bott i Angola för ungefär tjugo år. Väl är det så att han tillsammans med Tynnes Falk avslöjade

⁹⁴ Mankell, 1997, s472.

⁹⁵ Mankell, 1997, s531.

⁹⁶ Mankell, 1997, s531.

⁹⁷ De Standaard Online, *De bloedige wraak van de braafste burger*, 3 mei 2009.

något viktigt. 'Sårbarheten i det samhälle de levde i var större än någon kunnat ana.'⁹⁸ Denna sårbarhet är framförallt ekonomisk, men kan även anses som en slags kulmen av allt sårbart i samhället: män, kvinnor, barn... Trots allt är det Carter och Falks plan att förstöra samhället tillsammans med ekonomin för att på det sätt skapa ett nytt och bättre samhälle där ingen blir eftersatt.

Mördarna tillhör alltså alla en eller annan eftersatt grupp. Undantaget är Carter. Han tillhör inte någon eftersatt grupp, utan avslöjar i stället samhällets sårbarhet. Var Fu Cheng tillhör får vi aldrig veta.

⁹⁸ Mankell, 1998, s444.

4. 'Vad är det för värld vi lever i?'⁹⁹ Slutsats

Överblicken över mördarna och framförallt överblicken över det gemensamma hos mördarna uppvisar att Henning Mankell följer ett slags mönster när han skapar sina mördare. Det finns tre mördare som liknar varandra mycket. Det handlar om Stefan Fredman, Yvonne Ander och Åke Larstam. Förutom det faktum att Stefan är en ung pojke, Yvonne en kvinna och Åke en medelålders man har de ändå mycket gemensamt. De är alla tre tålmodiga, välplanerade och ensamma. De har en svaghet som dämpar den perfekta bilden som tecknas av dem. Stefan känner känslan att erkänna till polisen att det var han som mördade alla dessa människor. Det är också därför att han återvänder till mordplatsen. Yvonne känner känslan att göra klart för polisen att det var en kvinna och ingen man som begick mordet. Och Åke har en små svaghet som retar honom otroligt mycket: han snusar och lyckas inte sluta med det. Dessutom betraktas de alla tre som monster och lyckas de på ett eller annat sätt nästan döda Wallander. Stefan och Åke planerar mordet på Wallander noga. Yvonne däremot utnyttjar tillfället. Till slut tillhör de alla tre en eftersatt grupp i samhället. Stefan är en försummad barn, Yvonne en misshandlad kvinna och Åke en utstött person. Den enda skillnad mellan dessa tre är att Stefan och Yvonne begår självmord och att Åke inte ens dör.

De andra fyra mördarna följer samma mönstret på ett mindre snävt sätt. Andreas Haas och Lothar Kraftzcyk är ensamma i ett land de inte känner, de tillhör gruppen av främlingar och asylsökare och de utnyttjar tillfället för att försöka döda Wallander. Men de betraktas inte som monster, de är inte tålmodiga eller välplanerade och de dör inte. Om Fu Cheng vet vi flera gånger ingenting. Vi vet inte om han är ensam eller om han tillhör någon eftersatt grupp. Väl vet vi att han har tålmod, att han tänker döda Wallander och att han dör. Carter, till slut, är ensam, försöker döda Wallander men misslyckas och dör i stället själv. Efter Tynnes Falks död tappar han sin tålmodighet. Dessutom är han den enda mördaren som inte tillhör någon eftersatt grupp. Liksom Haas och Kraftzcyk betraktas Cheng och Carter inte som monster.

Ändå är det påfallande att det återkommer en viss typ av mördare i tre av de fem romanerna som jag har betraktat. Dessutom återvänder samma typ av mördare på ett

⁹⁹ En mening som återkommer i (nästan) varje roman. Till exempel: Mankell, 1991, s15; Mankell, 1997, s175 och s481.

eller annat sätt i de andra två romanerna också. Frågan är då varför denna typ återkommer så ofta. Varför använder Henning Mankell denna typ av mördare i sina romaner? Svar på denna fråga hittas hos deckargenren själv och Henning Mankells egen bakgrund och hållning mot samhället.

Liksom många kriminalförfattare är Henning Mankells mördare tålmodiga, välplanerade och ensamma. Det har framförallt att göra med den själva berättelsen. Om mördarna inte skulle vara välplanerade skulle polisen ha det lättare att lösa mordet. Historien själv blir alltså kortare och kanske också mindre intressant. Det ser man till exempel vid *Mördare utan ansikte*. Andreas Haas och Lothar Kraftzcyk är inte tålmodiga och välplanerade. Mordet lösas följaktligen ganska snabbt. Romanen har bara 300 sidor, medan de andra romanerna har genomsnittlig ungefär 450 sidor. Många av mördarna är dessutom ensamma därför att det blir då lättare för de att mörda. Det blir alltså lättare för författarna att skriva en spännande historia eftersom mördaren kan, till exempel, slå till igen innan polisen kan gripa honom eller henne. Det blir lättare att mörda eftersom det finns ingen som försöker övertala mördarna att sluta mörda, ingen som kan upptäcka vad de håller på med, och alltså ingen som kan ange dem. Om så är fallet, till exempel vid Åke Larstam, lösas problemet genom att också mörda den som ställer för många frågor, alltså Karl Evert Svedberg. Därutöver är det ingen som saknar mördaren när han eller hon måste till fängelse eller när de dör. Undantaget är kanske Stefan Fredman. Hans mor och bror måste vidare utan honom. Först när han skickas till en slutna avdelning, senare när han begår självmord. Ensamheten, tålmodigheten och vara välplanerade är, tror jag, alltså viktiga egenskaper för mördarna därför att det gör det lättare för författare att skriva en bättre och mera spännande kriminalroman.

Varför många av mördarna jämförs med monster är inte helt tydligt. Antagligen har det att göra med det faktum att man som läsare på detta sätt inte får för mycket sympati för de som mördar. Det förklarar kanske också varför män liksom Haas och Kraftzcyk inte beskrivs som monster. Det är lättare för läsare att själv dra sina slutsatser om dessa två män. De begår ett obegripligt hänsynslöst och våldsamt mord på ett gammalt par. Då kan läsaren själv konkludera att de är monster. Vid Stefan Fredman, Yvonne Ander och Åke Larstam till exempel, är det lite annorlunda. På ett eller annat sätt kan man som läsare förstå varför de gör vad de gör. Stefan försöker hjälpa sin syster, Yvonne hämnar våld på

kvinnor och Åke Larstam är en utstött person som inte längre orkade. Förmodligen för att inte få för mycket sympati för dem jämför Henning Mankell dem med monster så att det finns ett visst avstånd mellan läsaren och mördaren.

En helt annan förklaring till varför Henning Mankell använder denna typ av mördare hittar man när man betraktar mördarnas sociala bakgrund, deras död och deras önskan att döda Wallander. Då har det mer att göra med Mankells egna uppfattningar och åsikter om det svenska samhället än med de pragmatiska regler till att skriva en kriminalroman.

Genom att använda en mördare som tillhör en social eftersatt grupp ser Henning Mankell chansen att röra dessa sociala bakgrunder och inleda diskussionerna om hur det skulle kunna ändras. Det är helt i motsats till den klassiska detektivromanen där man försökte undvika att röra samhällsliga problem genom att skriva om en vit, medelålders man som var mördaren. Denna mördare gjorde dessutom 'rätt' genom att döda en människa som ingen verkligen tyckte om. Detektivromanen var då inget annat än ett detektivroman där ett mord måste lösas. Här, hos Henning Mankell, är det helt annorlunda. I *Mördare utan ansikte* behandlar Mankell ämnet flyktingproblematiken. Mördarna är två tjeckiska asylsökare som behöver snabbt pengar och därför mördar ett gammalt par. När myndigheten får veta att det handlar om flyktingar uppstår det mycket obehag. Flyktingförläggningen tänds och en asylsökare skjuts ihjäl. Dessutom uppstår det i poliskåren och vid den allmänna opinionen diskussioner om hur detta kunde ha hänt i ett land som Sverige, vem som är skyldig till det som hände och hur man kan förhindra att det händer igen i framtiden. Det uppstår en slående diskussion mellan Kurt Wallander och Anette Brolin kort efter mordet på den somaliska asylsökare. Wallander har sina tvivlar om den nuvarande flyktingpolitiken medan Anette Brolin försvarar den:

- Rune Bergman ska naturligtvis spärras in med strängast tänkbara straff. Men Invandrarverket och regeringen får ta sin del av skulden.
- Det där är dumheter.
- Är det? Nu börjar personer som har tillhört den fascistiska säkerhetstjänsten i Rumänien att dyka upp här i Sverige. Dom söker asyl. Ska dom få det?
- Principen måste gälla.

- Måste den verkligen det? Alltid? Även när den är fel?¹⁰⁰

Wallander avspeglar myndighetens osäkerhet. Många inser att den svenska flyktingspolitiken tillåter för mycket och för många människor i landet. Något måste ändras. Och det gäller inte bara flyktingspolitiken och problematiken, utan även de andra problem som Henning Mankell rör i sina andra romaner.

Stefan är ett försummat barn som försöker hjälpa sin missbrukade syster. Det är då att Wallander ånyo inser att det är samhället själv som skapar problem och som bär skuld till det som händer. Det framträder i diskussionen mellan Wallander och Mats Ekholm om hur sådana unga människor 'kunde begå sådana grymheter'¹⁰¹. Mats Ekholm tror att människor som Stefan Fredman är undantag i ett land som Sverige som har 'ett av de tryggaste, grundligaste [...], renaste samhällena i världen'¹⁰². Wallander däremot 'hade hävdad att omgivningen, den obegripliga världen, all den oundvikliga deformeringsprocess som alla människor måste gå igenom bar en ännu större skuldbörda'¹⁰³. Det är svårt att säga vem av dessa två har rätt, men det är tydligt att något måste ändra i det samhälle som Sverige är.

Samma problem återkommer i *Den femte kvinnan*. Yvonne Ander hämnar sin mors och andra kvinnors död eftersom ingen annan bryr sig om deras död. Alla män kom undan med det de gjorde. Det är förmodligen därför att Wallander och resten av poliskåren inser att Yvonne hade på sitt sätt rätt att göra det:

Wallander hade märkt att det funnits en antydd förståelse bland hans kollegor för det Yvonne Ander hade gjort. Trots att hon hade skjutit Ann-Britt Höglund. Trots att hon hade angripit och dödat män. Han hade svårt att förstå hur det kom sig. Normalt sett var en samling polismän ingen självklar supporterskara för en kvinna som Yvonne Ander.¹⁰⁴

Trots det kan det inte vara så att en människa bestämmer att hämna sig när något ont händer i sitt eller någon annans liv. Det går inte i en rättstat. Även om rättstaten kommer

¹⁰⁰ Mankell, 1991, s236-237.

¹⁰¹ Mankell, 1995, s421.

¹⁰² Mankell, 1995, s421.

¹⁰³ Mankell, 1995, s421.

¹⁰⁴ Mankell, 1996, s470.

till korta är det inte Yvonne Anders uppgift att straffa dem som egentligen borde ha straffats av rättstaten. Igen är det alltså något som måste ändras i det svenska samhället, nämligen det faktum att för många människor lyckas att komma undan när de har gjort något ont.

I *Steget efter* rör Henning Mankell problemet av den utstötta personen. Åke Larstam har ingen familj, inga vänner och lever för sitt arbete. När han blir avskedad tappar han alltså sitt livsmål. Han utbyter sig från ingenjör till postiljon, ett arbete som har mindre anseende. Då bestämmer han också att människor får inte skratta eftersom 'förr eller senare ledar lycka till sin motsats. [Larstam] ville bespara dom det.'¹⁰⁵ Wallander inser att Larstam är inte den enda människa som lever sitt liv i 'obarmhärtiga marginaler'¹⁰⁶ och som slutligen tillgripas våld för att lösa sina problem. Dessutom hade Wallander talat med Ann-Britt Höglund om det faktum att

sammanbrottet i det svenska samhället var mycket längre gånget än de kanske var på det klara med. Det irrationella och planlösa våldet som blivit en nästan naturlig del av vardagen. Känslan av att de redan befann sig steget efter. När rättssamhället på många områden redan upphört att fungera. För första gången i sitt liv hade Wallander ställt sig frågan om det inte var så att också det svenska samhället helt och hållet kunde bryta samman. [...] Tankarna hade hela tiden funnits i hans huvud när han suttit med Larstam framför sig. En människa som kanske inte var så obegriplig som han borde ha varit. En människa som visade vad som höll på att ske. Ett inre sammanbrott som kunde vävas samman med ett yttre.¹⁰⁷

Wallanders tankar om det svenska samhället blir allt mörkare. Han börjar tvivla om det inte redan är för sent att försöka ändra samhället. Larstam var kanske bara en början till det som skulle kunna hända med det svenska samhället. Han bröt samman, kanske Sverige kunde också göra det. Denna tanka betonas också i *Brandvägg*. Det är Tynnes Falk och Carter som avslöjar att det svenska samhället är mer sårbart än någon kunde ha anat. 'Sårbarheten i det samhälle de levde i var större än någon kunde ha anat.'¹⁰⁸ Ordet sårbarheten upprepas gång på gång i romanen för att betona tanken av ett sårbart

¹⁰⁵ Mankell, 1997, s529.

¹⁰⁶ Mankell, 1997, s531.

¹⁰⁷ Mankell, 1997, s531-532.

¹⁰⁸ Mankell, 1998, s444.

samhälle. Falk och Carter var mycket nära att utnyttja denna sårbarhet för att bryta samman det svenska samhället och återskapa ett, i sina ögon, annat och bättre samhälle.

Något som hänger ihop med dessa tankar om sårbarheten och det svenska samhället som kanske måste förändra är mördarnas död. Mycket ofta finns det ingen riktig lösning till problemet. Wallander och de andra polismän griper mördare varje gång men skälet till varför de började mörda ändras och lösas inte. Det finns fortfarande försummade barn, misshandlade och missbrukade kvinnor, människor som blir utstötta och främlingar som får ingen chans i ett nytt land. Det svenska samhället är fortfarande lika sårbar som innan. Mördarna ser ingen annan utväg än att döda sig själv. Deras död blir en symbol för den hopplösa situationen där det svenska samhället befinner sig i.

Man kan säga något liknande om mördarnas önskan att döda Wallander. Wallander själv tänker ofta att samhället han lever i har behov av en ny sorts polisman som orkar begripa och motstå det nya våldet som har växt fram. På slutet av *Mördarna utan ansikte* tänker Wallander det för första gången: 'Åter tänkte han på det besinningslösa våldet. Den nya tiden som kanske krävde en annan sorts poliser. Vi lever i strypsnarornas tid, tänkte han. Oron kommer att öka under himlen.'¹⁰⁹ I *Brandvägg* tror Wallander dessutom att brottslingarna ligger före: 'I takt med att datorer alltmer hade tagit över styrsystemen i samhället skulle behovet av en helt annan typ av polismän komma att öka. Det hade redan skett även om det ännu var helt otillräckligt. Brottslingarna låg som vanligt före.'¹¹⁰ Mördarnas önskan att döda Wallander förstärker denna idé. När Wallander skulle vara borta skulle han kunna ersättas av en annan och kanske bättre sorts av polisman. Men mördarna misslyckas varje gång. Framförallt eftersom Wallander är huvudkaraktären i Wallanderserien, men kanske också eftersom det är alltid han som löser mordfallet, trots att han varje gång tvivlar om sina egna kunskaper som polisman i ett samhälle som håller på att förändra.

Henning Mankell hyser alltså mycket tvivel om det svenska samhället. Påfallande är det som han skriver i sitt efterord i romanen *Brandvägg*: 'Jag misstänker ju att det som står i den här boken snart kommer att hända'¹¹¹. Det är alltså inte bara Kurt Wallander som fruktar att Falk och Carter avslöjade något viktigt, utan Henning Mankell själv tror

¹⁰⁹ Mankell, 1991, s308.

¹¹⁰ Mankell, 1998, s294.

¹¹¹ Mankell, 1998, s455.

också att samhället är för sårbar som det nu är. Och när man läser förordet till *Pyramiden* kan man besluta att det gäller för varje roman Mankell har skrivit om Kurt Wallander att det finns någon sanning i historierna. Han skriver 'att undertiteln [till Kurt Wallanderserien] naturligtvis borde vara »Romaner om den svenska oron«¹¹². Viktiga frågor som han ställer sig själv (och sin läsarpublik) är: '»Vad händer med den svenska rättstaten under 1990-talet? Hur ska demokratin kunna överleva om inte rättstatens fundament längre är intakt? Har den svenska demokratin ett pris som en dag anses vara för högt och inte längre värt att betala?»¹¹³ Mankell försöker hitta ett svar på dessa frågor genom att skriva deckarhistorier om en mördare som försöker förbättra sin egen och ibland även andra människors miserabla situation. Denna situation betraktas av Wallander, och förmodligen också av Mankell själv, som orsaken till mördarnas aktioner. Det finns enligt Wallander helt enkelt inga onda människor. Så tänker han i *Steket efter* det följande: 'Det finns inga onda människor, inga som föddes med brutaliteten inbyggd i sina gener. Däremot finns den onda omständigheten (*sic*). Ondskan finns inte'¹¹⁴. Och i *Den femte kvinnan* står det:

Det finns knappast några onda människor. Åtminstone tror jag att de är mycket sällsynta. Däremot finns det onda omständigheter. Som utlöser allt det här våldet. Det är just dom omständigheterna vi måste angripa.¹¹⁵

På det sätt låter han huvudinspektör Kurt Wallander, och tillsammans med honom läsarpubliken, tvivla om sina egna uppfattningar och åsikter om det svenska samhället, den svenska demokratin och den svenska rättstaten. Man kan alltså säga att mördarna fungerar som ett slags accelerator till att börja debatterna om det svenska samhället. Framförallt Stefan Fredman, Yvonne Ander och Åke Larstam spelar en stor roll i det. Frågan är nu bara om Henning Mankell är den enda (svenska) författare som använder denna typ av mördare? Och om andra författare använder samma typ av mördare är det då med samma mål eller inte? Det är kanske något som bör vidare undersökas.

¹¹² Mankell, 1999, s9.

¹¹³ Mankell, 1999, s9.

¹¹⁴ Mankell, 1997, s184.

¹¹⁵ Mankell, 1996, s362.

5. Litteraturförteckning

Primär litteratur

- Mankell, Henning, *Mördare utan ansikte*, Stockholm: Leopard, 2006 (1991).
- Mankell, Henning, *Hundarna i Riga*, Stockholm: Leopard, 2006 (1992).
- Mankell, Henning, *Den vita lejoninnan*, Stockholm: Leopard, 2006 (1993).
- Mankell, Henning, *Mannen som log*, Stockholm: Leopard, 2006 (1994).
- Mankell, Henning, *Villospår*, Stockholm: Leopard, 2006 (1995).
- Mankell, Henning, *Den femte kvinnan*, Stockholm: Leopard, 2006 (1996).
- Mankell, Henning, *Steget efter*, Stockholm: Leopard, 2006 (1997).
- Mankell, Henning, *Brandvägg*, Stockholm: Leopard, 2006 (1998).
- Mankell, Henning, *Pyramiden – den unge Wallander*, Stockholm: Leopard, 2006, (1999).

Sekundär litteratur

Böcker och artiklar

- Herbert, Rosemary, *The Oxford Companion to Crime and Mystery Writing*, New York and Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Knox, Ronald, *Ronald Knox' Ten Commandments for Detective Fiction*, Oxford, 1929.
- Leyers, Jan, *De Weg naar Mekka – Een Ontdekkingsreis door de Moslimwereld*, Leuven: Uitgeverij Van Halewyck, 2007.
- Moreels, Sarah, *Een vergelijking tussen de klassieke detectiveroman in de Angelsaksische wereld en de maatschappijkritische misdaadroman in Scandinavië*, 2002.
- Müller, Harald, "‘Vad är det för Värld vi lever i?’ – Henning Mankells Konzept des gesellschaftskritischen Kriminalromans", *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, 24(2), 2003, ss. 199-234.

- Nestingen, Andrew, *Crime and Fantasy in Scandinavia: Fiction, film and social change*, Köpenhamn: University of Washington Press/Museum Tusulanm Press, 2008.
- Nusser, Peter, *Der Kriminalroman*, Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1980.
- Symons, Julian, *Moord en Doodslag: een geschiedenis van het misdaadverhaal*, Utrecht/Antwerpen: Uitgeverij Het Spectrum, 1976.
- Saarinen, Risto, "The surplus of Evil in Welfare Society: Contemporary Scandinavian crime fiction", *Dialog: A journal of theology*, 42(2), 2003, ss. 131-135.
- Stevens, Paula, "Moord als alibi, misdaad in het hoge noorden", *Bzzlletin*, 1994, ss. 22-29.
- Van Dine, SS, "Twenty Rules for Writing Detective Stories", *American Magazine*, 1928.
- Vierstraete, An, "Från klassisk detektivroman till samhällskritisk kriminalroman. En evolution", *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, nr. 1&2, 1991, ss. 153-180.
- Vierstraete, An, "Samhällsbilden i pusseldeckaren och i den samhällskritiska kriminalromanen", *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, jg.14, nr.1, 1993, ss. 173-184.
- Westerståhl Stenport, Anna, "Bodies under assault: nation and immigration in Henning Mankell's Faceless Killers", *Scandinavian Studies*, 79.1, 2007, ss. 1-24.

TV-reportage

- Vranckx, Rudi, *Henning Mankell, 'Spraakmakers'*, Canvas, 2006.

Internet

- *Henning Mankell, over zijn carrière en leven*, 12/03/2009, (<http://www.inejacet.nl/Mankell/levenmankell.htm>).
- Leopard Förlag, *Henning Mankell – the official website*, 13/05/2009, (<http://www.henningmankell.com/>).
- *Henning Mankell – Wikipedia*, 29/04/2009, Wikipedia, (http://sv.wikipedia.org/wiki/Henning_Mankell).

- *Henning Mankell – Wikiquote*, 9/05/2009, Wikipedia, (http://sv.wikiquote.org/wiki/Henning_Mankell).
- *Henning Mankell – De Geus*, 12/03/2009, De Geus, (http://www.degeus.nl/auteurs/mankell_php/).
- *Aartsbisschop Desmond Tutu over Henning Mankell*, ?/7/2005, Desmond Tutu (De Geus), (http://www.degeus.nl/auteurs/mankell_php/).
- *Nog één Wallander op komst*, 2/3/2009, HLN Kunst & Literatuur, (<http://www.hln.be/hln/nl/948/Kunst-Literatuur/article/detail/736544/2009/03/02/Nog-een-Wallander-roman-op-komst.dhtml>).
- Le Bacq, Tom, De Standaard Online – De bloedige wraak van de braafste burger, *De bloedige wraak van de braafste burger*, 3/5/2009, (<http://www.standaard.be/Artikel/Detail.aspx?artikelId=GR429P8OP&word=Karst+Tates>)